ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΣΗΜΙΩΤΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Θρησκευτικά Γ΄ Δημοτικού

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ:ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ Γ΄ΤΑΞΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ».

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Α΄ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΡΙΑ: ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ

Β΄ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 341/288

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή……....3

1. Η ΘΕΩΡΙΑ ……...…….....5

1.1 Σημειωτική - Σημείο…….....5

1.2 Δημοτικό Σχολείο – Εκπαιδευτικό σύστημα……...……8

1.2.1 Η ιστορία του μαθήματος των Θρησκευτικών……..13

1.2.2 Η ελληνική νομοθεσία για τα Θρησκευτικά στο χώρο της εκπαίδευσης……18

1.2.3 Ευρωπαϊκό πλαίσιο και Θρησκευτικά……...21

1.2.4 Νέο Σχολείο……...24

1.3 Αναλυτικό πρόγραμμα Θρησκευτικών και Διαθεματικό πλαίσιο……..26

2. Η ΕΡΕΥΝΑ ……31

2.1 Περιγραφή Αναλυτικού Προγράμματος και Σχολικού Εγχειριδίου των Θρησκευτικών……31

2.2 Μεθοδολογία και Σχεδιασμός Έρευνας……34

3. Η ΑΝΑΛΥΣΗ……38

3.1 Ανάλυση του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών του ΜτΘ……38

3.2 Ανάλυση του Σχολικού Εγχειριδίου των Θρησκευτικών……..41

3.3 Πίνακες ανάλυσης……..47

3.4 Εικόνες……...61

3.5 Συμπεράσματα……..…….....64

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3.5.1 Σύγκριση των συμπερασμάτων του Αναλυτικού Προγράμματος και του Σχολικού Εγχειριδίου, με τους δεδηλωμένους σκοπούς της διδασκαλίας του Μαθήματος των Θρησκευτικών της Γ΄ Δημοτικού……...75

3.5.2 Η αντίληψη του χώρου/χρόνου και της ιδεολογίας του Αναλυτικού Προγράμματος και του Εγχειριδίου των Θρησκευτικών……78

3.5.3 Προτάσεις……80

Βιβλιογραφία……...82

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία, παρουσιάζει μία σημειωτική ανάλυση εικόνας και κειμένου, πάνω στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών καθώς και στο Σχολικό Εγχειρίδιο των Θρησκευτικών της Γ΄ Δημοτικού, κατά το σχολικό έτος 2011 – 12. Η έρευνα, εστιάζεται στο συνειδητό αλλά και ασυνείδητο νόημα του γραπτού λόγου και των εικόνων μεταξύ Αναλυτικού Προγράμματος και Σχολικού Εγχειριδίου των Θρησκευτικών.

Στόχος της εργασίας είναι η αποκάλυψη της ιδεολογίας του αναλυτικού προγράμματος και του σχολικού εγχειριδίου, μέσα από τη χρήση της σημειωτικής ανάλυσης. Το δείγμα που επιλέγεται για τον σκοπό της εργασίας είναι το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του δασκάλου και το Σχολικό Εγχειρίδιο του μαθητή. Η κοινή ενότητα που έχει επιλεγεί τυχαία και που πρόκειται να αναλυθεί στη συνέχεια, είναι η όγδοη, με τίτλο «Γιορτές μετά το Πάσχα».

Η δομή της εργασίας αυτής, χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση της θεωρίας, πάνω στην μέθοδο της σημειωτικής ανάλυσης, καθώς και στα εργαλεία της. Δίνονται ακόμα, πληροφορίες σχετικά με το Δημοτικό σχολείο - εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. Γίνεται μία εμβάθυνση για την ιστορία του μαθήματος των θρησκευτικών και την ελληνική νομοθεσία για τα θρησκευτικά στο χώρο της εκπαίδευσης. Επιπλέον, ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να ενημερωθεί για το Ευρωπαϊκό πλαίσιο στο μάθημα των θρησκευτικών. Ακολουθεί αναλυτική πληροφόρηση σχετικά με το Νέο Σχολείο, το Αναλυτικό Πρόγραμμα των Θρησκευτικών και το Διαθεματικό πλαίσιο. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αρχικά γίνεται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

μία περιγραφή του Αναλυτικού Προγράμματος καθώς και του Σχολικού Εγχειριδίου, όπου παρουσιάζονται πληροφορίες σχετικά με τον σκοπό αλλά και τα στοιχεία όπως τον τίτλο του κεφαλαίου, τη χρονολογία, τον τόπο έκδοσης, του συγγραφείς, τον τίτλο της ενότητας και τον αριθμό των κεφαλαίων. Εν συνεχεία, ο αναγνώστης πληροφορείται για την μεθοδολογία και τον σχεδιασμό της έρευνας, τον τρόπο που πρόκειται να αναλυθούν το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών καθώς και το Εγχειρίδιο των Θρησκευτικών. Επιπλέον, γίνεται η παρουσίαση του πίνακα ανάλυσης. Στο τρίτο κεφάλαιο, ακολουθεί η ανάλυση των δύο κειμένων, του Αναλυτικού Προγράμματος και του Σχολικού Εγχειριδίου καθώς και των εικόνων του κεφαλαίου σε συνδυασμό με τον πίνακα ανάλυσης κειμένου. Στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου δίνονται οι φωτογραφίες του όγδοου κεφαλαίου του εγχειριδίου των Θρησκευτικών σε παράρτημα. Το τελευταίο υποκεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζει τα συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν από το σχολιασμό των κωδίκων και τις αρθρώσεις μεταξύ τους. Δίνεται βάση στη σχέση του χωρικού με τον χρονικό κώδικα με τους άλλους κώδικες ανάλυσης, καθώς και η σχέση εικόνας και λόγου. Τέλος, ακολουθεί η βιβλιογραφία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1. Θεωρία

1.1 Σημειωτική - Σημείο

Κατά τον Saussure και τον Pierce, ο όρος σημειολογία (semiologie) ή αντιστοίχως σημειωτική (semiotic), αναφέρονται στην επιστήμη που μελετά τις μονάδες σημασίας, δηλαδή τα λεγόμενα σημεία. Ο Al-girbas Julien Greimas και ο Joseph Courtés υποστηρίζουν πως για αυτούς το αντικείμενο της σημειωτικής είναι ένα «σημαίνον σύνολο» χρησιμοποιώντας αυτόν τον όρο αντί του όρου «σύστημα σημείων», διότι κατά τη γνώμη τους τα σημεία δεν αναγνωρίζονται πριν την ολοκλήρωση της ανάλυσης. Η δομή και η λειτουργία αυτών των σημαινόντων συνόλων, μελετάται από μία θεωρία σημασίας, την ίδια τη σημειωτική. (Α. - Φ. Λαγόπουλος, 2005:65 - 66).

Ο Ελβετός γλωσσολόγος Ferdinand de Saussure, θεμελίωσε τη δομική γλωσσολογία. Πολλές από τις βασικές έννοιες της δομικής γλωσσολογίας του Saussure εφαρμόστηκαν και σε άλλα σημειωτικά συστήματα μεταγενέστερα. Στις πρώτες προσπάθειες ίδρυσης άλλων σημειωτικών συστημάτων, εντάσσεται η «Σχολή της Πράγας» (1920-30), με σημαντικότερο όνομα τον φωνολόγο και θεωρητικό της σημειολογίας, Roman Jakobson. Κοντά στο 1960, στη Δυτική Ευρώπη και κυρίως στο Παρίσι, κάνει την εμφάνισή του το επιστημολογικό κύμα του δομισμού και η σημειωτική και γίνονται σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες δομικές μελέτες με πρωτοπόρο τον ανθρωπολόγο Claude Levi-Strauss. Ο Roland Barthes δημοσίευσε ένα μικρό εγχειρίδιο σημειωτικής, το «Elements de semiologie» δίνοντας την ώθηση στους Γάλλους να εφαρμόσουν τη σημειωτική σε ότι μπορούσε να θεωρηθεί σαν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

φαινόμενο σημασίας. Μερικοί από τους σημαντικότερους σημειολόγους είναι οι Roland Barthes, Christian Metz, Jacques Lacan, Jean Baudrilland και Michel Foucault (Boklunt – Λαγοπούλου, 1983).

Σήμερα, οι βασικές τάσεις της σημειωτικής[1], είναι οι ακόλουθες: *η Γαλλική σημειωτική*, με προσανατολισμό δομιστικής και γλωσσολογικής βάσης, υποστηρίζει την θεωρία του Algirdas Julien Greimas, που σήμερα όμως περνά εσωτερική κρίση. Περιλαμβάνει συγγραφείς όπως ο Claude Bremond, ο Tzvetan Todorov και ο Gerard Genette, μαζί με ένα πολύ μεγάλο μέρος του Barthes. *Η σημειωτική του Pierce*, η οποία συνεχίστηκε από τον Morris με μεγάλη επιρροή στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και στην Ευρώπη και όχι μόνο. Μία γενική φιλοσοφική θεωρία και μία γενική θεωρία των σημείων με αφετηρία πέραν του δομιστικού κινήματος. Σε αυτή τη θεωρία, συναντούμε την ζοωσημειωτική και την προξημική. Ο Sebeok υπήρξε κεντρικό πρόσωπο στη διεθνή διάδοση της σημειωτικής του Pierce. *Η σημειωτική του Eco*, [2]με ευρύτατη επιρροή και συγκριτιστικό χαρακτήρα. Ενσωματώνει τις φιλοσοφικές διερευνήσει περί σημείων και τη σημασιολογία. Έχει στενές επαφές με τη γαλλική σημειωτική και περιλαμβάνει στοιχεία της θεωρίας του Pierce. *Η σημειωτική της Μόσχας – Ταρτού*, συνδυάζει την θεωρία πληροφοριών και την κυβερνητική και παρουσιάζει ομοιότητες με τη γλωσσολογικά προσανατολισμένη προσέγγιση του Abraham A. Moles στη Γαλλία. Είναι διάδοχος του Κύκλου της Πράγας και όχι εξαιρετικά ενεργή στις μέρες μας. Τέλος, *η κοινωνική σημειωτική,* με κοινωνιολογικό και σημειωτικό προσανατολισμό, που ερμηνεύει τα φαινόμενα σημασίας ως αναπόσπαστο μέρος υλικού, κοινωνικο-οικονομικού και πολιτιστικού πλαισίου. Πρόκειται για μία μικρή αλλά επίμονη ομάδα ερευνητών με συχνά ρητά μαρξιστικό

[1] Βλ. Μπέσσας - Βαμβακίδου - Κυρίδης 2006

[2]Βλ. Ευδωρίδου 2005

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

προσανατολισμό, που δεν περιορίζεται σε οποιαδήποτε τυπική προσέγγιση (Α. - Φ. Λαγόπουλος, 2005:159-165).

Σημείο

Σημείο, ορίζεται ως η μονάδα σημασίας, που παίρνει τη μορφή λέξης, εικόνας, ήχου, ενέργειας ή αντικειμένου. Τέτοια πράγματα δεν έχουν εγγενή σημασία και γίνονται σημεία μόνο όταν τους αποδώσουμε νόημα (σημασία).

Όπως αναφέρει η Boklunt – Λαγοπούλου (1983:4-12), κατά τον Saussure υπάρχουν δυο επίπεδα που αλληλοσυσχετίζονται μεταξύ τους, *το σημαίνον* και *το σημαινόμενο*. Σημαίνον, είναι το υλικό μέρος ενός σημείου, δηλαδή αυτό που στη προφορική γλώσσα σχηματίζεται από τον ήχο. Αντίθετα, σημαινόμενο, είναι το ίδιο το νόημα, ή η ιδέα του σημείου. Έχουμε ομωνυμία, όταν ένα σημαίνον ενωθεί με δυο διαφορετικά σημαινόμενα, ενώ συνωνυμία όταν δυο σημαίνοντα έχουν το ίδιο σημαινόμενο.

Κατά τον Hjelmslev (Boklunt – Λαγοπούλου, 1983), το σημαίνον και το σημαινόμενο έχουν *μορφή* και *ουσία*. Το σημαίνον, στην προφορική γλώσσα έχει ηχητική ουσία, ενώ σαν μορφή παίρνει τα φωνήματα της γλώσσας. Από την άλλη, το σημαινόμενο έχει μορφή με την έννοια ότι ορίζεται από τις σχέσεις του με τα άλλα αντικείμενα, ενώ η ουσία του αναφέρεται σε αυτή την εμπειρική και βιωμένη αντίληψη του κόσμου.

Οι σχέσεις μεταξύ των σημείων μπορεί να είναι σχέσεις που βασίζονται στην αρχή της ομοιότητας ή της διαφοράς. Αυτή η σχέση συσχετίζει τα σημεία σε σειρές που βασίζονται σε κάποιο κοινό στοιχείο, δηλαδή τα λεγόμενα *παραδείγματα*. Στη σημειωτική πολλές φορές τα παραδείγματα λέγονται κώδικες, και μπορούν να

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

δημιουργηθούν και στο επίπεδο του σημαίνοντος και στο επίπεδο του σημαινόμενου. Ακόμα, οι σχέσεις μπορεί να βασίζονται στη σύνταξη και στη γραμματική, δηλαδή στους κανόνες συνδυασμού των σημείων. Στην δημιουργία ενός μηνύματος, οι λέξεις πρέπει να τοποθετηθούν με ορισμένη σειρά και κανόνες. Το ίδιο το μήνυμα ονομάζεται *σύνταγμα*, ενώ οι σχέσεις αυτές συνταγματικές.

Το σημαινόμενο, μπορεί να έχει κυριολεκτική η και συνειρμική σημασία. Για την κυριολεκτική σημασία του σημαινόμενου χρησιμοποιείται ο όρος *καταδήλωση*, ενώ για την συνειρμική, ο όρος *συνδήλωση*. Η συνδήλωση είναι μεταφορική, ωστόσο είναι κοινωνικοποιημένη και όχι ατομική.

Στη συνέχεια, δίνονται μερικές πληροφορίες για το δημοτικό σχολείο και το εκπαιδευτικό σύστημα για την καλύτερη κατανόηση και εισαγωγή του αναγνώστη στο θέμα των σχολικών εγχειριδίων.

1.2 Δημοτικό σχολείο – Εκπαιδευτικό σύστημα

«Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει τα χαρακτηριστικά ενός πολιτικά συγκεντρωτικού συστήματος με σημαντικό βαθμό διοικητικής αποκέντρωσης» (Λαΐνας, 1995:257). Η λήψη αποφάσεων γίνεται από το Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων και τα αρμόδια όργανα σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο που καταρτίζει και προτείνει τα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα. Συνεκτικός κρίκος μεταξύ εκπαιδευτικών και Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είναι οι Σύμβουλοι. Τα διοικητικά στελέχη, όπως είναι οι προϊστάμενοι και οι σχολικοί σύμβουλοι, οι διευθυντές καθώς και οι εκπαιδευτικοί, επιφορτίζονται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

με την υλοποίηση των εκπαιδευτικών αναλυτικών προγραμμάτων χωρίς δυνατότητα διαμόρφωσής τους. Η εκπαιδευτική μονάδα περιορίζεται σε ρόλο εκτελεστή – εφαρμοστή θεμάτων λειτουργικού προγραμματισμού, δηλαδή οργάνωση και λειτουργία του σχολείου, διδασκαλία και μάθηση. Ο εκπαιδευτικός επιβάλλεται να συμμορφωθεί και να συμβιβαστεί σε κατεστημένους ρόλους, εκτελώντας τυπικά τις εργασίες που του ανατέθηκαν και τυποποιώντας τη διδασκαλία του προσπαθώντας να καλύψει την προκαθορισθείσα ύλη (Γκότοβος και Μαυρογιώργος, 1984).

Η Εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι υποχρεωτική για όλα τα παιδιά μεταξύ των ηλικιών 6-15, δηλαδή περιλαμβάνει την Πρωτοβάθμια (Δημοτικό) και την κατώτερη Δευτεροβάθμια (Γυμνάσιο). Το σχολείο, μπορεί να ξεκινά από την ηλικία των 2,5 ετών (προσχολική εκπαίδευση) σε ιδρύματα (ιδιωτικά και δημόσια) που ονομάζονται Βρεφονηπιακοί Παιδικοί Σταθμοί. Ορισμένοι Βρεφονηπιακοί Παιδικοί σταθμοί διαθέτουν και Νηπιακά Τμήματα που λειτουργούν παράλληλα προς τα Νηπιαγωγεία. Παράλληλα προς τα κοινά Νηπιαγωγεία και Δημοτικά λειτουργούν και Ολοήμερα σχολεία, τα οποία έχουν διευρυμένο ωράριο λειτουργίας και εμπλουτισμένο Αναλυτικό Πρόγραμμα (http://archive.minedu.gov.gr).

Το Δημοτικό Σχολείο ανήκει στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση. Η φοίτηση σε αυτό είναι υποχρεωτική και διαρκεί έξι χρόνια, από την ηλικία των έξι μέχρι των δώδεκα ετών. Βασικός στόχος του είναι η ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη πνευματική και σωματική ανάπτυξη των μαθητών, ώστε ανεξάρτητα από το φύλο και τη καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες.

Κατά τη διάρκεια της φοίτησης στο Δημοτικό Σχολείο διαμορφώνεται και διευρύνεται η σχέση μεταξύ της δημιουργικής δραστηριότητας και της μελέτης αντικειμένων, καταστάσεων και φαινομένων και αναπτύσσονται οι μηχανισμοί που

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ενισχύουν την αφομοίωση της γνώσης. Το Δημοτικό Σχολείο βοηθάει τους μαθητές να κατανοήσουν θεμελιώδεις έννοιες και βαθμιαία να αποκτήσουν την ικανότητα να ανάγονται στην περιοχή της αφηρημένης σκέψης και να χειρίζονται ορθά τον προφορικό και γραπτό λόγο.

Στην Ελλάδα σταδιακά εφαρμόζεται η λειτουργία του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου με διευρυμένο ωράριο λειτουργίας και εμπλουτισμένο αναλυτικό πρόγραμμα, όπου εντάσσονται κατά προτεραιότητα τα παιδιά των εργαζόμενων γονέων, καθώς και Προγράμματα Ενισχυτικής Διδασκαλίας για μαθητές που παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες και για αλλοδαπούς μαθητές. Επίσης, λειτουργούν Ειδικά Σχολεία και Τάξεις Ένταξης για παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Παράλληλα λειτουργούν από το 1996 Σχολεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών ομάδων με κοινωνικές, πολιτισμικές ή θρησκευτικές ιδιαιτερότητες.

Η διαδικασία προαγωγής των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου από τάξη σε τάξη γίνεται χωρίς εξετάσεις, εφόσον αυτοί έχουν φοιτήσει για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από το μισό του διδακτικού έτους και εφόσον κατά την κρίση του δασκάλου τους ανταποκρίνονται στους όρους αξιολόγησης που αποδεικνύουν το βαθμό κατάκτησης των γνώσεων που αντιστοιχούν στην τάξη στην οποία φοιτούν. Στο τέλος κάθε διδακτικού έτους δίνεται στους μαθητές τίτλος προόδου. Με την ολοκλήρωση της ΣΤ' τάξης περατώνεται η φοίτηση στο Δημοτικό Σχολείο και εκδίδεται Τίτλος Σπουδών, ο οποίος διαβιβάζεται υπηρεσιακώς σε Γυμνάσιο της περιοχής προκειμένου οι μαθητές να συνεχίσουν τη φοίτησή τους σ' αυτό (http://eacea.ec.europa.eu).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στον παρακάτω πίνακα δίνεται το ωρολόγιο πρόγραμμα των ολοήμερων Δημοτικών Σχολείων του σχολικού έτους 2011-2012. Μέσα σε γκρι φόντο βρίσκεται το μάθημα του οποίου το εχγειρίδιο αναλύεται στη συνέχεια. Το πρόγραμμα οργανώνεται σε διδακτικο/μαθησιακά πεδία, ως εξής:

1. Ελληνική Γλώσσα και Ξένες Γλώσσες
2. Μαθηματικά
3. Φυσικές Επιστήμες
4. Θρησκευτικά
5. Σπουδές του Ανθρώπου και της Κοινωνίας / Ιστορία
6. Τεχνολογίες Πληροφόρησης και Επικοινωνίας (ΤΠΕ)
7. Πολιτισμός
8. Φυσική Αγωγή
9. Βιωματικές Δράσεις (Σχολική και Κοινωνική Ζωή, Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή)

Τα διδακτικο/μαθησιακά πεδία με τα σύστοιχα διδακτο/μαθησιακά αντικείμενα αποτυπώνονται στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα ως εξής:

Ωρολόγιο Πρόγραμμα							
Διδακτικό/ μαθησιακά πεδία	Διδακτικό/ μαθησιακά αντικείμενα	Τάξεις					
		Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'
1. Ελληνική γλώσσα	Νεοελληνική Γλώσσα	9	9	7	7	6	6
	Λογοτεχνία / Φιλαναγνωσία	1	1	1	1	1	1
2. Μαθηματικά		5	5	4	4	4	4
3. Θρησκευτικά		-	-	2	2	2	2
4. Σπουδές του Ανθρώπου και της Κοινωνίας	Ιστορία	-	-	2	2	2	2
	Μελέτη του Περιβάλλοντος (κοινωνική	2/4	2/4	1,5/3	1,5/3	-	-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

	διάσταση)						
5. Φυσικές Επιστήμες	Μελέτη του Περιβάλλοντος	2/4	2/4	1,5/3	1,5/3	-	-
	ΦΥΣΙΚΑ: «Ερευνώ και Ανακαλύπτω»	-	-	-	-	3	3
	Γεωγραφία	-	-	-	-	2	2
6. Ξένες Γλώσσες	Αγγλικά	2	2	4	4	4	4
	2η Ξένη Γλώσσα	-	-	-	-	2	2
7. Φυσική Αγωγή / Σωματική Υγεία	Φυσική Αγωγή / Σωματική Υγεία - Υγιεινή	4	4	4	4	2	2
8. Βιωματικές Δράσεις	Σχολική και Κοινωνική Ζωή	2	2	1,5	1,5	1	1
	Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΕΠΑΑ)	2	2	1,5	1,5	-	-
	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	-	-	-	-	1	1
9.Πολιτισμός/ Δραστηριότητες Τέχνης	Μουσική	2	2	1	1	1	1
	Εικαστικά	2	2	1	1	1	1
	Θεατρική Αγωγή	1	1	1	1	1	1
10. ΤΠΕ		1	1	2	2	2	2
Σύνολο		35	35	35	35	35	35

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1.2.1 Η ιστορία του μαθήματος των Θρησκευτικών

Σχεδόν από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους, το μάθημα των Θρησκευτικών (ΜτΘ) υφίσταται στα Αναλυτικά Προγράμματα (ΑΠ) Σπουδών της Ελληνικής εκπαίδευσης. Ανάλογα με τις εποχές και τις εκάστοτε κυρίαρχες προτεραιότητες πέρασε από διάφορες φάσεις. Σχεδόν μέχρι τον Μεσοπόλεμο τα Θρησκευτικά στο Ελληνικό σχολείο [3]απέβλεπαν στη «διάπλαση του ήθους των νέων».

Στις αρχές του εικοστού αιώνα, με την ίδρυση του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» (1910), έγινε για πρώτη φορά συζήτηση για τον υποχρεωτικό ή μη χαρακτήρα του ΜτΘ στην εκπαίδευση. Οι ζυμώσεις αυτές προκάλεσαν και τις εκπαιδευτικές αλλαγές επί Ελευθερίου Βενιζέλου, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, οπότε και τα ΑΠ των Θρησκευτικών[4] αλλάζουν, προσλαμβάνοντας πλέον γνωσιακό και μορφωτικό περιεχόμενο. Τα ΑΠ των ετών 1913, 1914 και 1931 γίνονται πιο ακαδημαϊκά σε μια προσπάθεια να ξεπεραστεί ο πιετισμός και ο ηθικισμός των προηγούμενων χρόνων, ενώ παράλληλα εισάγεται για πρώτη φορά και η διδασκαλία άλλων μεγάλων θρησκευμάτων του κόσμου. Στα μέσα της δεκαετίας του ’60, τα νέα σχολικά εγχειρίδια, που συντάσσονται στο πλαίσιο της γενικότερης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, φέρουν τη σφραγίδα μιας προσπάθειας να εκφραστεί η ορθόδοξη θεολογική παιδεία, διαφοροποιημένη από τα ηθικιστικά στοιχεία του παρελθόντος, ως μία βιβλική και λειτουργική κατήχηση της Εκκλησίας. Αλλά αυτό δεν ήταν παρά ένα διάλειμμα, αφού με τα διατάγματα του 1966 και αργότερα στην περίοδο της δικτατορίας έλαβε χώρα μια σημαντική οπισθοδρόμηση. Στο Σύνταγμα του 1975 η

[3] Βλ. Τασιόπουλος 2010
[4] Βλ. για Θρησκευτική αγωγή Βασιλόπουλος 1993, Δαληκωνσταντής 2009, Μητροπούλου 2007, Περσέλης 2004.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

διατύπωση του άρθρου 16 για ανάπτυξη «θρησκευτικής συνειδήσεως» δεν διευκρινίζεται επαρκώς. Ωστόσο, με βάση τον Νόμο 309/1976 για την εκπαίδευση το θρησκευτικό φρόνημα συμπλέκεται με το εθνικό. Τα ΑΠ του ΜτΘ που συντάχθηκαν και δημοσιεύτηκαν μέσα σε ένα χρόνο, από το 1977 έως το 1978, αναδείκνυαν ένα σαφώς κατηχητικό ρόλο για το μάθημα. Ο γενικός σκοπός της Πρωτοβάθμιας ήταν η ανάπτυξη του θρησκευτικού συναισθήματος των μαθητών, η εδραίωση της πίστεως στη Χριστιανική Θρησκεία και η ενίσχυση της ενεργητικής συμμετοχής τους στη θρησκευτική ζωή του λαού. Ο γενικός σκοπός της Δευτεροβάθμιας ήταν η φανέρωση των αληθειών του Χριστού για το Θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο, τη μύηση των μαθητών στις σωτήριες αλήθειες του χριστιανισμού με την ορθόδοξη πίστη και ζωή, την επίγνωση της ιστορικής διαδρομής της Εκκλησίας και της προσφοράς της στον κόσμο και τέλος, τη βίωση των αληθειών της Ορθόδοξης χριστιανικής πίστεως στις συγκεκριμένες περιστάσεις της καθημερινής ζωής του μαθητή.

Τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια (Παλαιά Διαθήκη, Καινή Διαθήκη, Εκκλησιαστική Ιστορία, Δογματική, Λειτουργική, Κατήχηση, Ηθική), η οργάνωση των περιεχομένων[5] του ΑΠ ακολουθούσε αυστηρά συστηματική και χρονολογική σειρά, αντλώντας τις γνώσεις από τους παραδοσιακούς ακαδημαϊκούς θεολογικούς κλάδους. Τα σχολικά εγχειρίδια του τότε Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (ΚΕΜΕ) που γράφτηκαν στο διάστημα 1977-81 διαπνέονταν από έντονη συντηρητική και κατηχητική διάθεση, παρ' όλο που εκείνη τη περίοδο, η ορθόδοξη θεολογική σκέψη γνώριζε μια σπάνια και πρωτόγνωρη ακμή. Το 1985, μετά από ποικίλες θεολογικές ζυμώσεις σε συνέδρια Θεολογικών Σχολών, θεολογικών ενώσεων, καθώς και σε ανοικτές συζητήσεις στην κοινωνία, δημοσιεύτηκαν νέα ΑΠ (ΦΕΚ 158/19.9.1985 τ. Α΄ και ΦΕΚ 170/7.10.1985 τ. Α΄),

[5] Βλ. Χατζηγεωργίου 2005

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

σαφώς διαφοροποιημένα από τα προηγούμενα. Ενώ ο σκοπός της Πρωτοβάθμιας παρέμεινε ως είχε, τα νέα ΑΠ της Δευτεροβάθμιας στόχευαν στο: 1) Να ενημερωθούν οι μαθητές για την υφή του θρησκευτικού φαινομένου, 2) Να γνωρίσουν ιδιαίτερα το Χριστιανισμό, κατεξοχήν την Ορθοδοξία και να τοποθετηθούν υπεύθυνα, 3) Να αξιοποιήσουν την προσφορά του μαθήματος για την καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητάς τους, να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στο σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό και να βοηθηθούν να πάρουν έμπρακτη θέση. Ταυτοχρόνως με τη δημοσίευση των νέων ΑΠ του ΜτΘ, δημοσιεύτηκε και ο Νόμος 1566/1985 (ΦΕΚ 167, τ.Α΄, 30.9.1985) σύμφωνα με τον οποίο ένας από τους σκοπούς της εκπαίδευσης ήταν να υποβοηθά τους μαθητές: α) να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης, νομιμοποιώντας, τον ομολογιακό και κατηχητικό χαρακτήρα του μαθήματος. Τα περιεχόμενα των νέων ΑΠ της Δευτεροβάθμιας ακολουθούσαν στο Γυμνάσιο την γραμμική έκθεση της ιστορίας της σωτηρίας (Παλαιά Διαθήκη στην Α΄ τάξη, Καινή Διαθήκη στη Β΄ τάξη και Εκκλησιαστική Ιστορία στη Γ΄ τάξη), ενώ στο Λύκειο, στην Α΄ τάξη διδάσκονταν καίρια θεολογικά, λατρευτικά και πρακτικά θέματα της Εκκλησίας, στη Β΄ τάξη παρέχονταν μια κριτική θεώρηση του Χριστιανισμού και των κυριότερων θρησκευμάτων του κόσμου, και τέλος, το αντικείμενο του μαθήματος στην Γ΄ τάξη, ήταν η σπουδή βασικών συγχρόνων θεμάτων της χριστιανικής ηθικής. Πάνω στα νέα ΑΠ γράφτηκαν στο διάστημα 1985- 1989 μια σειρά νέων εγχειριδίων. Τα εγχειρίδια αυτά, διέπονταν από σύγχρονες ψυχοπαιδαγωγικές αρχές.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στα έτη 1990-1992, το μάθημα στο Δημοτικό μετονομάστηκε σε Ορθόδοξη Χριστιανική Αγωγή[6]. Συντάχθηκαν νέα ΑΠ για την Πρωτοβάθμια, τα οποία, επιχείρησαν να απομακρυνθούν από τον ιστορισμό, τη νοησιαρχία και την παράθεση στερεότυπων γνώσεων. Συνακόλουθα, στα καινοτόμα σχολικά βιβλία που γράφτηκαν η επιλογή της ύλης έγινε από όλους τους χώρους, δηλαδή από την Παλαιά Διαθήκη, την Καινή Διαθήκη, την Εκκλησιαστική Ιστορία (εκκλησιαστική παράδοση και ζωή – εκκλησιαστική τέχνη – Άγιοι – Μάρτυρες κ.ά.), την Κατήχηση και τη Λειτουργική, ενώ όλες οι διδακτικές ενότητες, είχαν σταθερή κατεύθυνση χριστοκεντρικό, εκκλησιοκεντρικό και παιδοκεντρικό προσανατολισμό.

Το 1992 προέκυψε η ανάγκη νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων και για τη Δευτεροβάθμια, καθώς τα προηγούμενα ίσχυαν ήδη δέκα χρόνια και η χώρα βρισκόταν στα πρόθυρα της ευρωπαϊκής ένταξης. Το πρόγραμμα εκπονήθηκε κατά τον τύπο του Curriculum και δημοσιεύτηκε το 1998 για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Ο γενικός σκοπός του μαθήματος παρέμενε ο ίδιος με αυτόν του 1985, αλλά για πρώτη φορά στο νέο ΑΠ, εκτός από τους σκοπούς τους μαθήματος για κάθε τάξη καθορίζονταν και οι διδακτικοί στόχοι των κεφαλαίων. Στις τρεις παράλληλες στήλες που υπήρχαν στο ΑΠ περιέχονταν οι στόχοι ανά διδακτική ενότητα, τα περιεχόμενα και διδακτικές παρατηρήσεις. Για το Γυμνάσιο, η διάρθρωση των περιεχομένων ακολουθούσε τη λογική των προηγούμενων προγραμμάτων (Παλαιά Διαθήκη, Καινή Διαθήκη και Εκκλησιαστική Ιστορία), με ουσιαστική αλλαγή την εισαγωγή στη Β΄ τάξη του ίδιου του κειμένου της Καινής Διαθήκης προς επεξεργασία. Στο Λύκειο, η ουσιαστική τροποποίηση αφορούσε την Α΄ τάξη, όπου τα θέματα της χριστιανικής πίστης παρουσιάζονταν μέσα από τη χριστιανική λατρεία. Στη Β΄ Λυκείου διδάσκονταν ουσιώδη θέματα του Χριστιανισμού, καθώς και

[6] Βλ. Συλλογικός Τόμος 2005

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

θρησκειολογικά μαθήματα και στη Γ΄ Λυκείου γινόταν επιλογή θεμάτων από τον χώρο της χριστιανικής ηθικής. Το 1997 έως το 2000, κυκλοφόρησε μία σειρά νέων σχολικών εγχειριδίων, ενώ με τον νόμο 2525/1997 και τη μεταρρύθμιση των ελληνικών εκπαιδευτικών πραγμάτων, το ΜτΘ έγινε στο Λύκειο ένα πανελλήνια εξεταζόμενο μάθημα.

Το 2002, αναδείχθηκε η ανάγκη ανανέωσης και επαναπροσδιορισμού των στόχων, των περιεχομένων και των πρακτικών του ΜτΘ. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, σε ένα νέο σχεδιασμό για την υποχρεωτική εκπαίδευση, κατάρτισε και δημοσίευσε το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και τα συνακόλουθα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) για την υποχρεωτική εννεαετή εκπαίδευση (ΦΕΚ τ. Β΄ αρ. 303/13– 03–03). Η εκσυγχρονισμένη σκοποθεσία των νέων ΑΠ, περιλάμβανε την ανάδειξη της συμβολής του Χριστιανισμού στη συνοχή του σύγχρονου κόσμου και στην ποιότητα της ζωής, την ευαισθητοποίηση και έμπρακτη δέσμευση των μαθητών απέναντι στους σύγχρονους κοινωνικούς προβληματισμούς. Επιπλέον, την υπογράμμιση του υπερφυλετικού, υπερεθνικού και οικουμενικού χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος, τις διαπιστώσεις γύρω από την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική δομή των συγχρόνων κοινωνιών, και τέλος, τη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκειακή επικοινωνία.

Έτσι, το ΜτΘ απομακρύνθηκε από τον κατηχητικό χαρακτήρα, δίνοντας έμφαση σε αυτόν του γνωσιακού, μορφωτικου και παιδαγωγικού χαρακτήρα. Η διάρθρωση των περιεχομένων του παρέμεινε η ίδια, με μόνη καινοτομία την εισαγωγή του ίδιου του κειμένου της Παλαιάς Διαθήκης στην Α΄ Γυμνασίου. Επιπλέον, ως προς τις άλλες ομολογίες και θρησκείες, πέραν από τη διδασκαλία τους στη Β΄ τάξη του Λυκείου,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

εισάχθηκαν και στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου ορισμένες διδακτικές ενότητες για τον Ρωμαιοκαθολικισμό, τον Προτεσταντισμό, τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ. Από το 2003 έως το 2006, το ΜτΘ βοήθησε στην κατανόηση της Παράδοσης και εξέφρασε τον θρησκευτικό πολιτισμό μας με σεβασμό προς κάθε ετερότητα, καθώς τα βιβλία του Δημοτικού και Γυμνασίου γράφτηκαν και συνοδεύτηκαν, για πρώτη φορά, από βιβλία εκπαιδευτικού. Σε αυτά η θρησκευτική ύλη προσεγγίστηκε με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, χωρίς ομολογιακή εμμονή, κατηχητισμό, φανατισμό ή μισαλλοδοξία.

1.2.2 Η ελληνική νομοθεσία για τα θρησκευτικά στο χώρο της εκπαίδευσης

Στο άρθρ.13§1 Σ κατοχυρώνεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης η οποία περιλαμβάνει[7] και τις ελευθερίες του πληροφορείσθαι και του εκπαιδεύεσθαι, που επιτρέπουν τη σωστή διαμόρφωση της θρησκευτικής συνείδησης. Η κατοχύρωση της ελευθερίας[8] της θρησκευτικής συνείδησης, προστατεύει την αποδοχή θρησκευτικών πληροφοριών και εκπαίδευσης, η οποία ουδέποτε είναι παράνομη. Η ελευθερία αυτή περιλαμβάνει και την ελευθερία άρνησης κάθε θρησκευτικής πληροφόρησης.

Ειδικό θέμα σπουδαιότητας αποτελεί η θρησκευτική εκπαίδευση ανηλίκων[9]. Το δικαίωμα επιλογής θρησκείας (βάπτιση κλπ) και θρησκευτικής εκπαίδευσης των ανηλίκων ανήκει στους γονείς τους. Το δικαίωμα αυτό που είναι συγχρόνως και

[7] Δαγτόγλου Π., ο.π., σελ. 447επ
[8] Βλ. Βαμβακίδου 2009
[9] Βλ. για νομοθεσία θρησκευτικής εκπαίδευσης Σωτηρέλης 1993, Ρεράκης 2007, Δάγτογλου 2005, Τσιρώνης 2003

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

καθήκον, αποτελεί σπουδαίο μέρος της γονικής μέριμνας, όπως αυτή προσδιορίζεται ειδικότερα στα άρθρ. 1512 και 1517 ΑΚ. Η θρησκευτική εκπαίδευση των ανηλίκων περιλαμβάνει όχι μόνο την τυπική διδασκαλία η οποία μπορεί να είναι ιδιωτική ή δημόσια αλλά και την εν γένει μόρφωση του ανηλίκου. Ζητήματα μπορεί να προκύψουν από τη συνταγματική πρόβλεψη στο άρθρο 16 §2 Σ της κρατικής υποχρέωσης να παρέχει παιδεία που έχει σκοπό μεταξύ άλλων και την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων. Η εκπλήρωση αυτής της κρατικής υποχρέωσης μπορεί ενδεχομένως να έρθει σε σύγκρουση με το δικαίωμα των γονέων να ορίζουν τη θρησκευτική εκπαίδευση των ανήλικων τέκνων τους. Μια τέτοια σύγκρουση μπορεί να αποφευχθεί μόνο, αν θεωρηθεί ότι η κρατική υποχρέωση εκπληρώνεται με την πρόβλεψη της θρησκευτικής διδασκαλίας και αναγνωριστεί στους γονείς, το δικαίωμα να αποσύρουν τα παιδιά τους από τη θρησκευτική εκπαίδευση όπως και από τον σχολικό εκκλησιασμό και τη σχολική προσευχή. Στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης αντίκειται κατ' αρχήν κάθε είδος εξαναγκασμού σε πράξη ή παράλειψη που δεν συμπορεύεται με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ατόμου. Το δικαίωμα αυτό των γονέων προκύπτει από την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης που οι γονείς ασκούν και εν ονόματι του ανήλικου τέκνου τους. Η υποχρέωση του κράτους να παρέχει παιδεία προς ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, δε μπορεί να νοηθεί ως ανταγωνιζόμενη την ελευθερία των γονέων να αποφασίζουν αν και ποια θρησκευτική εκπαίδευση θα δώσουν στο παιδί τους[10].

[10]Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τη ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος των γονέων να καθορίζουν τη θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους, που περιέχεται στις διεθνείς διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ιδιαίτερα η ΕΣΔΑ είχε υπογραφεί και επικυρωθεί από την Ελλάδα χωρίς εν προκειμένω επιφύλαξη πολύ πριν από τη ψήφιση του ισχύοντος Συντάγματος και δεν είναι εύλογο να δεχθεί κανείς ότι ο συντακτικός νομοθέτης ήθελε να έλθει σε σύγκρουση με τη διακήρυξη αυτή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να παραβιάσει τις διεθνείς συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας μας. Βλ. Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α σελ. 448επ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Η θρησκευτική ανατροφή αναφέρεται μόνο σε ανηλίκους και καθορίζεται από τους γονείς. Με την ενηλικίωσή του το άτομο μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα εγκατάλειψης ή αλλαγής της θρησκείας που επέλεξαν οι γονείς του. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι το Σύνταγμα εγγυάται τη θρησκεία ως θεσμό. Η θεσμική εγγύηση δεν προκύπτει από το άρθρ.13§ 2 αλλά προϋποτίθεται και από το άρθρ.16 § 2 που ορίζει ανάμεσα στους σκοπούς της κρατικής παιδείας την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων. Η απαγόρευση της θρησκείας από το κράτος ή η άσκηση αντιθρησκευτικής ή αθεϊστικής προπαγάνδας και διδασκαλίας θα ήταν αντισυνταγματική[11]. Τέλος, σπουδαία εκδήλωση της θρησκευτικής διδασκαλίας που κατοχυρώνεται στο άρθρ.13§ 2Σ είναι η ίδρυση και λειτουργία ιδιωτικών θρησκευτικών ή θρησκευτικά προσανατολισμένων εκπαιδευτηρίων.

Τα εκπαιδευτήρια αυτά, δεδομένης της υποχρέωσης του κράτους να αναπτύξει τη θρησκευτική συνείδηση των Ελλήνων, οφείλουν να παρέχουν θρησκευτική παιδεία[12]. Από το συνταγματικό καθορισμό της παιδείας ως βασικής αποστολής του κράτους με σκοπό μεταξύ άλλων την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης (άρθρ.16§ 2Σ) συνάγεται ότι το Σύνταγμα δεν επιτρέπει τη διδασκαλία αθεϊστικής ή αντιθρησκευτικής διδασκαλίας ή δραστηριότητας στα κρατικά ή ιδιωτικά εκπαιδευτήρια και ότι επιβάλλει την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών από μαθητές, εκτός και αν δεν το επιθυμούν λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων[13].

[11] 32 Βλ. Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α σελ. 454επ και σελ.467
[12] Βλ. Δαγτόγλου Π., ο.π., σελ. 466επ
[13] Κρίθηκε υποχρεωτική η συμμετοχή των ορθόδοξων μαθητών στο μάθημα των θρησκευτικών και δεν επιτρέπεται απαλλαγή τους. Αυτά ορίζει το Σύνταγμα και ο νόμος και αυτά έχει νομολογήσει το Συμβούλιο Επικρατείας. Απόρριψη ενστάσεως της Διοικήσεως, ότι δήθεν η προαιρετικότητα του μαθήματος των θρησκευτικών προκύπτει από αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Παράθεση επί λέξει αποσπασμάτων “ad hoc” αποφάσεων του εν λόγω Ευρωπαϊκού Δικαίου, οι οποίες αναφέρουν ρητώς, ότι το πώς θα διδάσκεται και υπό ποίους όρους το μάθημα των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1.2.3 Ευρωπαϊκό πλαίσιο και θρησκευτικά

Από τις αρχές του 21ου αιώνα, οι διεθνείς εξελίξεις επιβεβαιώνουν ότι η θρησκευτική εκπαίδευση αναγνωρίζεται πλέον ως απαραίτητος όρος για την πολύπλευρη και ολοκληρωμένη μόρφωση των μαθητών. Στον ευρωπαϊκό διάλογο για τη σχολική θρησκευτική εκπαίδευση, αλλά και στα επίσημα κείμενα της Ευρώπης[14] για την εκπαίδευση, αναδεικνύεται πλέον ως κοινά αποδεκτό αίτημα, το δικαίωμα όλων των παιδιών για θρησκευτική εκπαίδευση, πράγμα που λειτουργεί ως επιτακτικό κίνητρο για την καλύτερη οργάνωσή της. Κατόπιν τούτου, επιδιώκεται ένα σχολικό ΜτΘ, στο οποίο μπορούν συμμετέχουν όλα τα παιδιά χωρίς καμιά διάκριση και ανεξάρτητα από τη θρησκευτική ή μη δέσμευσή τους.

Η επίγνωση των κινδύνων που προκύπτουν από τη θρησκευτική απομόνωση αλλά και από τις ποικίλες πολιτικές ή ιδεολογικές χρήσεις της θρησκείας οδηγεί στην ανάγκη να αποτελέσουν οι θρησκευτικές αξίες, πεδία διαλόγου, συνάντησης και ειρηνικής συνύπαρξης των ανθρώπων, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις και διαφορές τους. Με τον τρόπο αυτόν οι θρησκείες μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων και στη δημιουργία μιας σύγχρονης πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Παρά τις όποιες δυσκολίες και διαφορές που υπάρχουν, ο θεραπευτικός και συμφιλιωτικός ρόλος των θρησκειών παραμένει

θρησκευτικών, ανάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα των ευρωπαϊκών κρατών και το ΕΔΔΑ δε λαμβάνει θέση επ' αυτού, ούτε και επεμβαίνει. Ορθόδοξοι μαθητές αιτούμενοι απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών και επικαλούμενοι λόγους συνειδήσεως, τεκμαίρεται, ότι υποβάλλουν ψευδή δήλωση ενώπιον δημοσίας αρχής διωκόμενη ποινικώς. Βλ. πρόσφατη απόφαση 115/2012 Δ.ΕΦ.ΧΑΝΙΩΝ. Http:// http://www.nomotelia.gr

[14]Βλ. για Ευρωπαϊκή θέση στα θρηκευτικά, Σωτηρέλης 1993, Wright 1993, Willaine 2005, Wmart 1973, Kuyak – Jensen – Lankshear – Manna & Schreiner 2007.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

βασικός, καθώς στις περισσότερες θρησκείες υπάρχουν «πηγές» θεραπείας και συμφιλίωσης.

Όταν το μάθημα των θρησκευτικών εξετάζει θέματα όπως η δικαιοσύνη, η ειρήνη, η καταλλαγή, η κοινωνική συνοχή, η ανεξιθρησκία, η ευθύνη για τον κόσμο, η αναζήτηση προσωπικού νοήματος, συνάντησης και σχέσης με τον Θεό και τον άλλο, η δημιουργικότητα, η ηθική συμπεριφορά, η ευθύνη για τα κοινωνικά προβλήματα, θεωρείται ότι προσφέρει σπουδαίες ευκαιρίες για να εξεταστούν ζητήματα αποκλεισμού και προκατάληψης απέναντι στη θρησκευτική διαφορετικότητα και ταυτόχρονα να εξευρεθούν και αξιοποιηθούν οι βασικές προϋποθέσεις και δυνατότητες για μια ειρηνική συνύπαρξη των ευρωπαίων πολιτών.

Παρά την ποικιλία των ειδών του ΜτΘ που υιοθετεί και εφαρμόζει η κάθε χώρα, αδιαπραγμάτευτοι παραμένουν οι δύο άξονες πάνω στους οποίους αυτό θα αναπτύσσεται: α) το πλαίσιο σταθερών ευρωπαϊκών αξιών, όπως η δημοκρατία, η κοινωνική συνοχή, η κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, και β) τα ξεκάθαρα εκπαιδευτικά κριτήρια και οι εκπαιδευτικοί στόχοι, όπως η ευαισθησία, ο σεβασμός, η ανοχή, η ενσυναίσθηση, η κατανόηση, η στοχαστικότητα και η ευρύτητα των οριζόντων του. Δεν επιδιώκονται ενιαίες και ομοιόμορφες λύσεις. Ανάλογα με την ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική συνάφεια της κάθε χώρας, επιλέγεται ο χαρακτήρας καθώς και η κατεύθυνση της θρησκευτικής εκπαίδεσης.

Η σχολική θρησκευτική εκπαίδευση χρειάζεται να υπερβεί πρακτικές μονοφωνίας και αντιλήψεις αποκλειστικότητας. Βασική προϋπόθεση αυτής της υπέρβασης είναι η διευρυμένη γνώση «γύρω από τις θρησκείες» αλλά και τις όποιες κοσμοθεωρήσεις που νοηματοδοτούν τον ανθρώπινο βίο. Ταυτόχρονα, οι μαθητές και οι μαθήτριες χρειάζονται μάθηση «μέσα από τη θρησκεία», η οποία θα τους επιτρέψει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

να συνομιλήσουν με τη ζωντανή πραγματικότητα της θρησκείας και να κατανοήσουν κατά πόσο και με ποιο τρόπο η κάθε θρησκεία συνυφαίνεται με τα προβλήματα της καθημερινής ζωής και με τις κοινωνικοπολιτισμικές αντιφάσεις και συγκρούσεις.

Στους στόχους των ευρωπαϊκών ΜτΘ, έχει επισημανθεί να προσφέρεται γνώση και κατανόηση για τα θρησκευτικά πιστεύω και τις θρησκευτικές εμπειρίες, να προσανατολίζεται το ενδιαφέρον των μαθητών στην ποικιλία των θρησκευτικών δυνατοτήτων και ηθικών αντιλήψεων που ανιχνεύονται στις θρησκευτικές εμπειρίες, και να ενθαρρύνει τους μαθητές, ώστε να ευαισθητοποιηθούν προς τη θρησκεία και προς τις θρησκευτικές διαστάσεις της ζωής.

Το θρησκευτικό φαινόμενο εξαιτίας της διαχρονικότητάς του, επηρεάζει με τον δικό του τρόπο την τοπική και την παγκόσμια ιστορία. Στον σημερινό παγκόσμιο χάρτη των θρησκειών, επισημαίνεται πως όχι μόνο δεν μειώνονται οι θρησκείες, αλλά αναπτύσσονται και οργανώνονται με τεράστια δύναμη. Πολλά λογοκρατικά κέντρα διανόησης, αλλά και πολιτικής, στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος ενθαρρύνουν αυτή την αναθεωρητική περίσκεψη για το θρησκευτικό φαινόμενο. Οι θρησκείες εξετάζονται μέσα στο πολιτισμικό τους περιβάλλον χωρίς να διαχωρίζεται η μελέτη της θρησκείας από τον πολιτισμό. Υπάρχουν διαφορές γύρω από τις θρησκείες που δεν είναι προς το παρόν εύκολο να γεφυρωθούν.

Στη νέα θεώρηση του ΜτΘ, προβάλλεται με έμφαση το αίτημα του θρησκευτικού προγραμματισμού, ως μία καίρια διάσταση της θρησκευτικής αγωγής, που συμβάλλει στη δημιουργία πολιτών με θρησκευτική αυτοσυνειδησία και δεκτικότητα στον διάλογο με το διαφορετικό. Ο θρησκευτικός αυτός προγραμματισμός βασίζεται στους κανόνες της παιδαγωγικής και επιστημονικής γνώσης και στοχεύει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών με τις γνώσεις, τις αξίες και τις

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

στάσεις ζωής που παρέχει για τις θρησκείες και από τις θρησκείες, εφαρμόζοντας μια διερευνητική, ερμηνευτική και διαλογική μαθησιακή προσέγγιση. Όλες αυτές οι προϋποθέσεις-προσδοκίες συνοψίζονται στο αίτημα διαμόρφωσης κάποιων βασικών κοινών κριτηρίων (standards) για το ΜτΘ των ευρωπαϊκών χωρών.

Πιο συγκεκριμένα, το ΜτΘ μπορεί και πρέπει να διδάσκεται σύμφωνα με τους όρους και τα κριτήρια της γενικής εκπαίδευσης στα δημόσια σχολεία. Χρειάζεται να περιλαμβάνει θεωρήσεις διαχριστιανικής και διαθρησκειακής μάθησης, διαλόγου, συνεργασίας και συλλογικότητας. Τέλος, η διδασκαλία του απαιτεί επαγγελματίες εκπαιδευτικούς, με ισχυρή θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση που έχουν διαμορφώσει κατανόηση του ρόλου τους και στοχαστικοκριτική στάση απέναντι στη θρησκεία.

1.2.4 Νέο Σχολείο

Η θρησκευτική εκπαίδευση κατά τη μετάβαση της στο Νέο Σχολείο, κατευθύνεται σε μία νέα κοινωνική πραγματικότητα με νέες απαιτήσεις, σε συνδυασμό με την ήδη υπάρχουσα μακρόχρονη διαδρομή και παράδοση.

Μέχρι σήμερα, στην Ελλάδα, ήταν κυρίαρχη η αντίληψη για τη θρησκευτική εκπαίδευση ως μιας διδακτικής διαδικασίας «μεταφοράς» σημαντικών περιεχομένων από την ιστορία, τη διδασκαλία της Εκκλησίας και τον θρησκευτικό πολιτισμό αυτού του τόπου. Η θρησκευτική μάθηση πραγματωνόταν είτε μέσα από μια δασκαλοκεντρική διαδικασία μονόδρομης μεταφοράς της γνώσης και της συλλογικής

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

μνήμης από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές είτε μέσα από μια διαδικασία επίτευξης στόχων, οι οποίοι προκαθορίζονταν από ειδικούς, συνδέονταν με συγκεκριμένες συμπεριφορές των μαθητών και ελέγχονταν και αξιολογούνταν από τους εκπαιδευτικούς.

Αυτές οι δύο αντιλήψεις, ως γνωστόν, σχετίζονται με δύο διαφορετικούς τύπους Προγράμματος Σπουδών [15](ΠΣ): στο πρώτο η αφετηρία και η έμφαση δίνεται στα γνωστικά περιεχόμενα (ΠΣ Περιεχομένων), ενώ στο δεύτερο το βάρος εστιάζεται στην επίτευξη των προκαθορισμένων στόχων (Στοχοθετικό ΠΣ ή κλειστό Curriculum). Παρά το γεγονός ότι στην πορεία το Στοχοθετικό ΠΣ αντικατέστησε το ΠΣ Περιεχομένων, εντούτοις στην πραγματικότητα επρόκειτο απλώς για ένα μετασχηματισμό του παραδοσιακού συγκεντρωτικού ΠΣ Περιεχομένων. Σε μια σύγχρονη θεώρηση της εκπαίδευσης, η υπέρβαση αυτής της έντασης εκφράζεται με έναν νέο τύπο προγράμματος σπουδών: που είναι το ΠΣ Διαδικασίας.

Πρόκειται για ένα ΠΣ επικεντρωμένο στις μαθησιακές διεργασίες οι οποίες επιλέγονται κατάλληλα, ώστε να διευκολύνουν τους μαθητές να ανακαλύψουν, να δομήσουν και να αξιοποιήσουν δημιουργικά οι ίδιοι τη γνώση. Τα κριτήρια με τα οποία επιλέγονται αυτές οι μαθησιακές διεργασίες και καθορίζεται η καταλληλότητά τους είναι, να αναδεικνύουν τη συνάφεια της γνώσης και των ικανοτήτων των μαθητών με τις πρακτικές εφαρμογές τους στην κοινωνία και στην καθημερινή ζωή, να ενοποιούν τις διαδικασίες απόκτησης γνώσης και μάθησης με τη χρήση και την εφαρμογή, να οργανώνονται γύρω από ζητήματα και θέματα που αναδεικνύουν όρους σχετικούς με τη ζωή των μαθητών στη σύγχρονη κοινωνία, να εμπλέκουν τους μαθητές σε ενεργητικές μαθησιακές διαδικασίες (διερευνητική μάθηση βασισμένη

[15] Βλ. Κοπτσής 2004, Βρετος – Καψάλης 1999, Κουτσελίνη 1997, Λαϊνάς 1995.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

πάνω σε προβλήματα, συζήτηση και διάλογο και δράση μέσω της διάδρασης και σχέσης με την κοινωνία/κοινότητα), οι οποίες υπερβαίνουν την απλή επιφανειακή μάθηση και παράγουν μαθησιακές εμπειρίες με προσωπικό νόημα. Τα περιεχόμενα των ΠΣ Διαδικασίας επιλέγονται με κριτήριο, όχι απλώς και μόνο τα γνωσιακά χαρακτηριστικά τους, αλλά κυρίως τον αποφασιστικό ρόλο που μπορούν να έχουν στην παραγωγή και στην ερμηνεία νοήματος από τους μαθητές.

Στη θρησκευτική μάθηση δεν αρμόζει μια αναπαραγωγική άποψη, η οποία δίνει έμφαση στον προκαθορισμό της κατευθυντήριας ιδέας, στη μηχανική μεταφορά γνώσεων και στην παραγωγή «έτοιμων» θέσεων. Αντίθετα, πιο λειτουργικό ή συμβατό με τη θρησκευτική μάθηση αποδεικνύεται ένα ΠΣ διαδικασίας, το οποίο, εμπλέκοντας τους μαθητές σε ενεργητικές μαθησιακές διεργασίες, διευκολύνει την αυτοδιαμόρφωση της συνείδησής τους, του τρόπου, δηλαδή, με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους στον κόσμο δρώντας μέσα σε αυτόν.

1.3 Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών και Διαθεματικό πλαίσιο

Κατά το ενιαίο Διαθεματικό πλαίσιο του προγράμματος σπουδών των θρησκευτικών[16], η θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών, όπως αναγνωρίζεται και διεθνώς, συνιστά όρο της ηθικής και πνευματικής τους ανάπτυξης και έχει ύψιστη κοινωνική σημασία. Χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός πως η θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών πραγματοποιείται και στο πλαίσιο άλλων θεσμών (οικογένεια, Εκκλησία), η παροχή της στο σχολικό περιβάλλον λειτουργεί

[16] Βλ. Μπαγάκης 2004, Ματσαγγούρας 2000, Φλουρής 2009.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

συμπληρωματικά και συντελεί στην ολοκληρωμένη μόρφωσή τους. Το μάθημα των Θρησκευτικών (ΜτΘ) είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη από την πολιτεία εκπαίδευση υπηρετώντας τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, όπως αυτοί ορίζονται από το Σύνταγμα και τους Νόμους.

Στην εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση μελετάται ο Χριστιανισμός ως βιβλική ιστορία και βιβλικός λόγος, ως ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, ως πολιτιστική έκφραση, ως πορεία μέσα στην ιστορία, ως αναζήτηση της αλήθειας και ως σύγχρονη παρουσία μέσα στον κόσμο. Υπάρχουν επίσης κάποιες πληροφορίες για τις άλλες Ομολογίες, καθώς και για τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ, με την προοπτική να ασχοληθούν μ' αυτά οι μαθητές εκτενέστερα στο Λύκειο. Στο Νηπιαγωγείο και στις δύο τάξεις του Δημοτικού (Α΄ και Β΄), όπου απουσιάζει από το Ωρολόγιο Πρόγραμμα το μάθημα των Θρησκευτικών, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης του παιδιού, μπορεί να λαμβάνονται θέματα και αφορμές από το μάθημα της «Μελέτης του Περιβάλλοντος». Το μάθημα αυτό μπορεί να συνδεθεί με τη θρησκευτική αγωγή, αφού οι σκοποί του αναφέρονται στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην καλλιέργεια οικουμενικών και πανανθρώπινων αξιών και στην ανάπτυξη της ελληνικής μας ταυτότητας και συνείδησης με βάση την πολιτιστική μας κληρονομιά[17].

Ο σκοπός της διδασκαλίας του ΜτΘ εντάσσεται στο γενικό σκοπό της εκπαίδευσης, δηλαδή στη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών. Ειδικότερα η διδασκαλία του ΜτΘ συμβάλλει στην απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, στην ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης, στην προβολή της ορθόδοξης πνευματικότητας ως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ατομικού και συλλογικού βιώματος. Ακόμα, βοηθά στην κατανόηση της χριστιανικής πίστης ως μέσου νοηματοδότησης του κόσμου και της ζωής, στην παροχή ευκαιριών στους μαθητές για θρησκευτικό προβληματισμό και στοχασμό, στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών και στάσεων. Διερευνά τον ρόλο που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης, κατανοεί τη θρησκεία ως παράγοντα που συντελεί στην ανάπτυξη του πολιτισμού και της πνευματικής ζωής. Τέλος. Συμβάλει στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας, στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και των μεγάλων σύγχρονων διλημμάτων, στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης καθώς, και στην αξιολόγηση του χριστιανισμού ως παράγοντα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων.

Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται οι άξονες, οι γενικοί στόχοι, καθώς και οι Θεμελιώδεις έννοιες της Διαθεματικής προσέγγισης της Γ΄ Τάξης του Δημοτικού όπως αυτές αναφέρονται στο Διαθεματικό πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος σπουδών του ΜτΘ:

Τάξη	**Άξονες γνωστικού περιεχομένου**	**Γενικοί στόχοι (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες)**	**Ενδεικτικές Θεμελιώδεις έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης**
Γ΄		**Ο Θεός στη ζωή μας**	
	Ο Θεός είναι μαζί μας	Οι μαθητές επιδιώκεται: Να γνωρίσουν ότι ο Θεός αγαπά τον άνθρωπο και τον κόσμο, συνοδεύει, αγιάζει και ευλογεί τη ζωή.	Παράδοση, Πολιτισμός
	Το δώρο της	Να αντιληφθούν ότι ο κόσμος είναι ένα	Άτομο-κοινωνία-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

	ζωής	θαυμαστό δημιούργημα του Θεού, το οποίο οι άνθρωποι απολαμβάνουν και ευγνωμονούν τον Θεό γι' αυτό. Να πληροφορηθούν ότι ο Θεός είναι στοργικός Πατέρας και φροντίζει όλα τα πλάσματά του.	κοινότητα, Οργάνωση, Σύστημα, Αλληλεπίδραση, Ομοιότητα - Διαφορά, Συλλογικότητα
	Η ζωή θέλει αγάπη και προσπάθεια	Να αναγνωρίσουν ότι ο Θεός τίμησε τον άνθρωπο, με τα χαρίσματα που τον προίκισε, περισσότερο απ' όλα τα δημιουργήματα και τον κατέστησε συνεργάτη του. Να αντιληφθούν ότι ο Θεός συνοδεύει τον άνθρωπο στον αγώνα για επιβίωση και βελτίωση της ζωής και τον καλεί στην Εκκλησία για να βρει καταφύγιο και ειρήνη.	Ισότητα, Εξέλιξη - Ανάπτυξη, Επικοινωνία, Οργάνωση
	Με το Χριστό αλλάζει η ζωή	Να γνωρίσουν ότι στο πρόσωπο της Παναγίας εκπληρώνονται οι προφητείες για τον ερχομό του Χριστού, ελευθερωτή του κόσμου. Να κατανοήσουν ότι η γέννηση του Χριστού αποτελεί έμπρακτη απόδειξη της αγάπης του Θεού για τον άνθρωπο και αρχή μιας νέας πορείας για τον κόσμο.	Πολιτισμός, Παράδοση
	Η χαρά της ζωή	Να γνωρίσουν ότι οι γιορτές που αναφέρονται στον Χριστό και στους Αγίους σφραγίζουν την προσωπική, οικογενειακή, ενοριακή και σχολική ζωή	Πολιτισμός, Χώρος-χρόνος, Επικοινωνία, Συλλογικότητα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

		και δημιουργούν κοινωνικότητα και ευφροσύνη. Να κατανοήσουν τη σπουδαιότητα των Μυστηρίων του Βαπτίσματος και της Θείας Κοινωνίας.	
	Η ζωή με τους γύρω μας	Να γνωρίσουν τους όρους και τη σημασία της συμβίωσης μέσα από τη συμμετοχή στη ζωή της Εκκλησίας. Να κατανοήσουν ότι η αγάπη πρέπει να εκδηλώνεται προς όλους τους ανθρώπους	Οργάνωση, Ισότητα, Αλληλεπίδραση, Ομοιότητα-Διαφορά, Συλλογικότητα, Άτομο-κοινωνία
	Τα Πάθη και η Ανάσταση του Χριστού	Να γνωρίσουν ότι στη ζωή το καλό και το κακό εκφράζονται με ποικίλους τρόπους και ότι τα Πάθη του Χριστού συνιστούν αποκορύφωση της έκφρασης του κακού, αλλά και μεγαλείο της θυσίας για το καλό. Να κατανοήσουν ότι η Ανάσταση του Χριστού αποτελεί κορυφαίο γεγονός της ζωής και της δράσης του και ότι το Πάσχα είναι η πιο μεγάλη γιορτή της Ορθοδοξίας και του λαού μας.	Πολιτισμός, Παράδοση, Χώρος-χρόνος
	Γιορτές μετά το Πάσχα	Να γνωρίσουν το γεγονός της Ανάληψης και τις γιορτές μετά το Πάσχα.	Χώρος-χρόνος, Πολιτισμός, Παράδοση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

2. Έρευνα

2.1 Περιγραφή Αναλυτικού Προγράμματος και Σχολικού Εγχειριδίου των Θρησκευτικών

Η πνευματική, η ηθική ανάπτυξη και η εκπαίδευση, είναι τρείς τομείς που συσχετίζονται άμεσα και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Στο σύγχρονο δημοτικό σχολείο, αναγκαιότητα αποτελεί η ολόπλευρη ανάπτυξη του μαθητή η οποία και λειτουργεί συμπληρωματικά προς την οικογένεια, την εκκλησία και τέλος την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του νέου παιδιού.

Κατά την νέα νομολογία στην επιμόρφωση Ν. 1566/85 (ΦΕΚ 167/30-9-1985) ‘’ Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις ’’ τίθεται ως θέμα στην εκπαίδευση, η ελεύθερη βούληση και η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης του μαθητή.

Σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν, η θρησκευτική αγωγή υπόκειται σε απαλλαγές και εξαιρέσεις. Κατά πλαίσιο αυτό, μαθητές οι οποίοι είναι αλλόδοξοι ή αλλόθρησκοι, μπορούν να απαλλαχθούν από το μάθημα των θρησκευτικών. Μάλιστα, για τους οι αλλόδοξους χριστιανούς, Ρωμαιοκαθολικούς και Προτεστάντες μαθητές, υπάρχει η δυνατότητα διδασκαλίας ιδιαίτερου ομολογιακού θρησκευτικού μαθήματος σύμφωνα με το άρθρο 14, παρ. 17 του Ν. 1566/85. Ιδιαίτερο παράδειγμα επιταγής της νομοθεσίας αυτής είναι τα παιδιά Ελλήνων μουσουλμάνων στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Μέσα από αυτή τη νομοθεσία, στα δημόσια σχολεία, η θρησκευτική αγωγή στην εκπαίδευση προσανατολίζεται γύρω από τη γνώση της πίστης, της παράδοσης, της ίδιας της ζωής, αλλά και του πολιτισμού της Ορθοδοξίας. Επιπλέον, προωθεί τον μαθητή στη γνωριμία με άλλες χριστιανικές Εκκλησίες, Ομολογίες και Παραδόσεις, καθώς και με τις μεγάλες Θρησκείες του κόσμου.

Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών είναι να αποκτήσουν η μαθητές γνώσεις σχετικά με την Ορθόδοξη χριστιανική πίστη και παράδοση. Επιπλέον, επιδιώκει την κατανόηση της χριστιανικής πίστης ως μέσου νοηματοδότησης του κόσμου και της ζωής. Σκοπεύει στη προβολή της ορθόδοξης πνευματικότητας ως ατομικού και συλλογικού βιώματος. Τέλος, παρέχει ευκαιρίες στο μαθητή για κριτική επεξεργασία στερεοτύπων, παραδοχών, αξιών και στάσεων.

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του ΜτΘ της Γ΄ τάξης Δημοτικού έχει παραχθεί από το ΕΣΠΑ 2007-13\Ε.Π. Ε&ΔΒΜ\Α.Π. 1-2-3 , στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο πρόγραμμα σπουδών, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 – Οριζόντια Πράξη», με κωδικό MIS 295450 και ειδικότερα στο πλαίσιο του Υποέργου 1: «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οδηγών για τον εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων», με ευθύνη του Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Αποτελείται από έναν πίνακα 7 σελίδων, και χωρίζεται σε 8 ενότητες: 1) Ο Θεός είναι μαζί μας, 2) Το δώρο της ζωής, 3) Η ζωή θέλει αγάπη και προσπάθεια, 4) Με το Χριστό αλλάζει η ζωή, 5) Η χαρά στη ζωή, 6) Η ζωή με τους γύρω μας, 7) Τα Πάθη και η Ανάσταση του Χριστού, 8) Οι γιορτές μετά το Πάσχα. Ο πίνακας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

χωρίζεται σε στόχους, θεματικές ενότητες (διατιθέμενος χρόνος) και ενδεικτικές δραστηριότητες (διαθεματικά σχέδια εργασίας).

Η όγδοη ενότητα, της οποία η επιλογή για ανάλυση έγινε τυχαία μέσα από το σχολικό εγχειρίδιο των θρησκευτικών και εν συνεχεία από το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, αποτελείται από τα υποκεφάλαια: 1) «Ο Κύριός μου ο Θεός μου», 2) Ο Άγιος Γεώργιος, 3) Η Ανάληψη Του Χριστού, 4) Κοσμάς και Δαμιανός: Ανάργυροι ιατροί.

Το βιβλίο των Θρησκευτικών της Γ΄ τάξης Δημοτικού, με τίτλο “ Ο Θεός στη ζωή μας ” , κυκλοφόρησε το 2006 από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων Αθήνα, Έκδοση Α΄ (2006), σε 170.000 αντίτυπα. Για τη συγγραφή του βιβλίου συνεργάστηκαν οι: Π. Ζούρας, Δ. Θερμός, Α. Παναγάκης, Μ. Βούκανου, Α. Μαστρομιχαλάκη. Κριτική – αξιολόγηση: Κ. Σταυριανός, Η. Ζαγαλιώτης, Ε. Χάριτος. Εικονογράφηση: Π. Φούρκα – Ταρταράκη. Φιλολογική επιμέλεια: Σ. Βέλλιου. Υπεύθυνος του μαθήματος κατά τη συγγραφή: Γ. Οικονόμου. Υπεύθυνος του υποέργου: Ζ. Πλιάκου. Το εξώφυλλο επιμελήθηκε ο Α. Βάιος.

Το βιβλίο των Θρησκευτικών αποτελείται από 109 σελίδες και χωρίζεται σε 8 ενότητες: 1) Ο Θεός είναι μαζί μας (σελ. 8-18), 2) Το δώρο της ζωής (σελ. 20-32), 3) Η ζωή θέλει αγάπη και προσπάθεια (σελ. 34-52), 4) Με το Χριστό αλλάζει η ζωή (σελ. 54-64), 5) Η χαρά στη ζωή (σελ. 66-84), 6) Η ζωή με τους γύρω μας (σελ. 86-100), 7) Τα Πάθη και η Ανάσταση του Χριστού (σελ. 102-114), 8) Οι γιορτές μετά το Πάσχα (σελ. 116-123).

Η όγδοη ενότητα, της οποία η επιλογή για ανάλυση έγινε τυχαία μέσα από το σχολικό εγχειρίδιο των θρησκευτικών, αποτελείται από τα υποκεφάλαια: 1) «Ο Κύριός μου ο Θεός μου» (σελ. 116-117), 2) Ο Άγιος Γεώργιος (σελ. 118-119), 3) Η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ανάληψη Του Χριστού (σελ. 120-121), 4) Κοσμάς και Δαμιανός: Ανάργυροι ιατροί (σελ. 122-123).

2.2 Μεθοδολογία και Σχεδιασμός Έρευνας

Στη συνέχεια του παρόντος υποκεφαλαίου, πρόκειται να ακολουθήσει μία αναλυτική παρουσίαση της μεθόδου ανάλυσης του *Αναλυτικού Προγράμματος* σπουδών και του *Σχολικού Εγχειριδίου των Θρησκευτικών*, καθώς και ο πίνακας ανάλυσης, με τη κωδικοποίηση των ομάδων κωδίκων και τη χρωματική αντιστοιχία των κωδίκων.

Την ανάλυση κειμένου και εικόνας του αναλυτικού προγράμματος και του σχολικού εγχειριδίου των Θρησκευτικών της Γ΄ Δημοτικού, συνοδεύει ένας πίνακας, ο οποίος περιλαμβάνει τέσσερα οριζόντια πλαίσια με τίτλους: (α) Γλωσσικό κείμενο – κώδικες, (β) Χρονικές αναφορές, (γ) Χωρικός κώδικας, (δ) Εικόνα (ύφος, κλίμακα).

Πίνακας ανάλυσης. Οργάνωση γλωσσικού και εικονικού κειμένου σε μορφή πίνακα.

• **Γλωσσικό κείμενο**
• **Χρονικές αναφορές**
• **Χωρικός κώδικας**
• **Εικόνα**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Το μοντέλο ανάλυσης, ακολουθεί το μοντέλο που προτείνεται από την Α. Χριστοδούλου (2007). Αναλυτικότερα, στο πρώτο πλαίσιο με τίτλο "Γλωσσικό κείμενο – κώδικες", αναγράφεται όλο το κείμενο όπως εμφανίζεται στο αναλυτικό πρόγραμμα και το εγχειρίδιο των θρησκευτικών. Το κείμενο είναι αναλυμένο σε κώδικες, οι οποίοι δηλώνονται με διαφορετικά χρώματα για την καλύτερη εποπτεία του αναγνώστη στην κατανομή κωδίκων. Έτσι κάθε κώδικας ορίζεται με διαφορετική χρωματική αντιστοιχία βοηθώντας έτσι τον αναγνώστη, να διακρίνει στην ανάλυση του γλωσσικού κειμένου τους διαφορετικούς κώδικες. Επιπλέον, κάθε κώδικας έχει χωριστεί σε μία από τις πέντε μεγάλες κατηγορίες οι οποίες εκτός από διαφορετικό χρωματισμό, έχουν αλφαβητική σειρά (Α – Ε) και αρίθμηση (Α1, Α2 κλπ.). Εκτός από το χρώμα, η παραπάνω κωδικοποίηση εμφανίζεται στην αρχή αλλά και στο τέλος του κάθε κώδικα, για την επιπλέον διευκόλυνση του αναγνώστη στον εντοπισμό των κωδίκων. Τέλος, το κάθε κεφάλαιο και υποκεφάλαιο του κειμένου βρίσκεται σε ξεχωριστό πλαίσιο πίνακα με τον τίτλο του κεφαλαίου στο πάνω μέρος του πλαισίου.

Με τη βοήθεια της ανάλυσης, και με βάση τη μέθοδο του Greimas και τον τρόπο εφαρμογής της Χριστοδούλου (2007) στα σχολικά εγχειρίδια, έγινε ο εντοπισμός των παρακάτω κωδίκων, οι οποίοι καλύπτουν με το βαθμό που ενδιαφέρει, το σημασιολογικό περιεχόμενο του κειμένου. Η ανάλυση παραμένει στους κύριους κώδικες αν και ορισμένοι έχουν αναλυθεί σε λεπτομερέστερο επίπεδο. Στην συνέχεια, δίνονται αναλυτικά, η κωδικοποίηση των ομάδων κωδίκων καθώς και η χρωματική τους αντιστοιχία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Κωδικοποίηση των ομάδων κωδίκων και χρωματική αντιστοιχία των κωδίκων

Α. ΧΩΡΟΣ

Α1.Τοπωνυμιακός: Αναφορά στο χώρο με τη χρήση ονομασιών, *Ιερουσαλήμ*

Α2. Χωρικός: *ανάμεσα, στο στρατό*

Α3. Κοσμικός: *ουρανός*

Β. ΧΡΟΝΟΣ

Β1. Χρονικός: αναφορές σε χρόνο: *μετά από οχτώ μέρες, αργότερα*

Β2. Εορτολόγιο: αναφορά σε γιορτές, *23 Απριλίου – γιορτή Αγίου Γεωργίου*

Β3. Κώδικας τέλους: *το τέλος, τελευταίο*

Γ. ΛΟΙΠΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

Γ1. **Κώδικας τύπου κειμένων:** *Ψαλμοί του Δαυίδ*

Γ2. Τελετουργικός: *προσευχή, ευλογία*

Δ. ΚΩΔΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΩΝ ΚΟΣΜΩΝ

Δ1. Θρησκευτικός: αναφορά σε θρησκευτικά πρόσωπα και γεγονότα

Ε. ΑΣΧΟΛΙΕΣ

Ε1. Αξιώματα – επαγγέλματα: *χιλίαρχος, γιατρός*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στη συνέχεια του πίνακα ανάλυσης, έχουμε τις “Χρονικές αναφορές”, όπου αναφέρονται όλες οι χρονικές αναφορές, όπως εμφανίζονται στο ίδιο το κείμενο, για παράδειγμα: κάποτε (βλ. κείμενο: “Ο Άγιος Γεώργιος”), σαράντα ημέρες μετά (βλ. κείμενο “Η Ανάληψη του Χριστού)” κλπ.

Στο τρίτο πλαίσιο βρίσκεται ο “Χωρικός κώδικας”, όπου αναφέρονται όλες οι χωρικές αναφορές του κειμένου, για παράδειγμα: στην Καππαδοκία της Μ. Ασίας, δίπλα τους κλπ.

Ακολουθεί το πλαίσιο με τίτλο “Εικόνα”, όπου μέσα σε παρένθεση, δίνονται πληροφορίες για την εικόνα ως προς το ύφος της, δηλαδή την τεχνοτροπία της εικόνας και την κλίμακα του χώρου που παραπέμπει η εικόνα. Ακόμα, οι εικόνες είναι αριθμημένες με τη σειρά που βρίσκονται στο κείμενο. Αναλυτικότερα, η τυπολογία του ύφους της εικόνας χωρίζεται σε: (αγ) Αγιογραφία και (σρ) Σκίτσο Ρεαλιστικό. Ως προς τη τυπολογία της κλίμακας του χώρου της εικόνας, έχουμε: Αντικείμενο (α) – δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο και (πλ) Πόλη.

Τα αντίγραφα των εικόνων παρατίθενται σε παράρτημα στο τέλος της εργασίας. Κάθε εικόνα στο κάτω άκρο της, αναγράφει τον αύξοντα αριθμό της, το ύφος της, και την κλίμακα του χώρου της. Για παράδειγμα, μία εικόνα με 2 / αγ / α δηλώνει ότι είναι η δεύτερη εικόνα σε αύξοντα αριθμό, ως προς το ύφος πρόκειται για αγιογραφία και δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3. Ανάλυση

3.1 Ανάλυση του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών του ΜτΘ

Το όγδοο κεφάλαιο του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, στο οποίο γίνεται και η ανάλυση, παρουσιάζεται σε έναν πίνακα τριών στηλών. Ως επικεφαλίδα του πίνακα, παρουσιάζεται η λεζάντα (με έντονη γραμματοσειρά), με τίτλο του κεφαλαίου «Κεφάλαιο Η΄ Γιορτές μετά το Πάσχα», όπου παρατηρείται αναφορά χρονικού κώδικα (μετά) και κώδικα εορτολογίου (Πάσχα). Ο πίνακας είναι χωρισμένος σε στις ενότητες στόχοι, θεματικές ενότητες (διατιθέμενος χρόνος), ενδεικτικές δραστηριότητες.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** (πρώτη γραμμή – στήλη στόχου), η αναφορά έχει να κάνει με την πληροφόρηση των μαθητών, αρχικά για την εμφάνιση του ανεστημένου Χριστού στους μαθητές του και μετέπειτα για τον διάλογό του με το Θωμά. Και στις δύο περιπτώσεις παρατηρείται αναφορά δύο φορές σε θρησκευτικό πρόσωπο (Χριστός, Θωμάς), αναφορά σε θρησκευτικό κώδικα. Ακολουθεί (δεύτερη γραμμή – στήλη θεματικής ενότητας, διατιθέμενου χρόνου), η αναφορά του Θωμά «Ο Κύριός μου και ο Θεός μου», η ευαγγελική διήγηση και Κείμενο από Πατέρα της Εκκλησίας (1 ώρα). Και εδώ, παρουσιάζεται αναφορά, τρεις φορές, σε θρησκευτικό πρόσωπο (Θωμάς, Κύριος, Θεός), θρησκευτικός κώδικας. Επιπλέον υπάρχουν δύο αναφορές σε κώδικα τύπου κειμένων (ευαγγελική διήγηση, Κείμενο), κώδικα ασχολίας (Πατέρα της εκκλησίας) καθώς και χρονικό κώδικα (1 ώρα). Τέλος, η αναφορά (τρίτη σειρά – στήλη ενδεικτικών δραστηριοτήτων), έχει να κάνει με τον σχολιασμό της εικόνας από

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

τη συνάντηση του Χριστού (θρησκευτικό πρόσωπο) με τον Θωμά (θρησκευτικό πρόσωπο). Και εδώ παρατηρείται δύο φορές η αναφορά θρησκευτικού κώδικα.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** (πρώτη γραμμή – στήλη στόχου), η αναφορά έχει να κάνει με το να γνωρίσουν οι μαθητές τον Άγιο Γεώργιο ως γενναίο πιστό, ελευθερωτή των αιχμαλώτων και υπερασπιστή των φτωχών. Παρατηρείται μια αναφορά σε θρησκευτικό πρόσωπο, θρησκευτικός κώδικας (Άγιος Γεώργιος). Ακολουθεί (δεύτερη γραμμή – στήλη θεματικής ενότητας, διατιθέμενου χρόνου), ο Άγιος Γεώργιος, ο βίος και η δράση του Αγίου Γεωργίου (1 ώρα). Και εδώ, παρουσιάζεται δύο φορές, αναφορά σε θρησκευτικό κώδικα (Άγιος Γεώργιος, Αγίου Γεωργίου). Επιπλέον υπάρχει μία αναφορά σε χρονικό κώδικα (1 ώρα). Τέλος, η αναφορά (τρίτη σειρά – στήλη ενδεικτικών δραστηριοτήτων), έχει να κάνει με το σχολιασμό της φωτογραφίας του Αγίου Γεωργίου όπου παρατηρείται μία αναφορά σε θρησκευτικό κώδικα (Αγίου Γεωργίου).

Στο **τρίτο κεφάλαιο** (πρώτη γραμμή – στήλη στόχου), η αναφορά έχει να κάνε με το να πληροφορηθούν οι μαθητές, ότι η Ανάληψη του Χριστού αποτελεί το τελευταίο γεγονός της επίγειας ζωής του Χριστού. Υπάρχει δύο φορές, αναφορά σε θρησκευτικό κώδικα (Χριστού). Παρατηρείται μια σχέση σύνδεσης μεταξύ κοσμικού χώρου (ανάληψη) και γης (επίγειας ζωής), κάνοντας αναφορά σε χωρικό κώδικα (επίγεια). Ακολουθεί (δεύτερη γραμμή – στήλη θεματικής ενότητας, διατιθέμενου χρόνου), η Ανάληψη του Χριστού, η ευαγγελική διήγηση για το γεγονός και το Πατερικό κείμενο (1 ώρα). Και εδώ, παρατηρείται μία αναφορά σε θρησκευτικό πρόσωπο (Χριστού), θρησκευτικό κώδικα, δύο αναφορές σε κώδικα τύπου κειμένων (ευαγγελική διήγηση, Πατερικό κείμενο) καθώς και μια αναφορά σε χρονικό κώδικα (1 ώρα). Τέλος, η αναφορά (τρίτη σειρά – στήλη ενδεικτικών δραστηριοτήτων), έχει να κάνει με το να μάθουν οι μαθητές, το τροπάριο της γιορτής και να μελετήσουν την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

εικόνα της Ανάληψης. Παρατηρείται αναφορά κώδικα εορτολογίου (Ανάληψης) καθώς και τελετουργικού κώδικα (τροπάριο γιορτής).

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** (πρώτη γραμμή – στήλη στόχου), η αναφορά έχει να κάνει με το να γνωρίσουν οι μαθητές, ότι οι άγιοι Ανάργυροι μιμούμενοι τον Χριστό περιέθαλπαν δωρεάν ασθενείς και πάσχοντες ανθρώπους. Παρατηρείται δυο φορές αναφορά σε θρησκευτικά πρόσωπα, από τη μία αυτό των Αγίων Αναργύρων (θρησκευτικός κώδικας) και από την άλλη αυτό του Χριστού (θρησκευτικός κώδικας). Ακολουθεί (δεύτερη γραμμή – στήλη θεματικής ενότητας, διατιθέμενου χρόνου), Κοσμάς και Δαμιανός: Ανάργυροι γιατροί, ο βίος, η δράση και το μαρτύριο των Αγίων Αναργύρων (1 ώρα). Και εδώ, με τη παρουσία των ονομάτων, παρατηρείται τέσσερις φορές αναφορά στον θρησκευτικό κώδικα (Κοσμάς, Δαμιανός, Ανάργυροι, Αγίων Αναργύρων). Επιπλέον, υπάρχει μία αναφορά σε κώδικα αξιώματος – επαγγέλματος (γιατροί) και σε έναν χρονικό κώδικα (1 ώρα). Τέλος, η αναφορά (τρίτη σειρά – στήλη ενδεικτικών δραστηριοτήτων), έχει να κάνει με τη συγκέντρωση στοιχείων από του μαθητές, για παρόμοια ιατρική δράση του Σβάιτσερ στην Αφρική. Εδώ, παρατηρείται αναφορά σε όνομα μη δυνατού κόσμου (μη θρησκευτικό πρόσωπο), καθώς και μια αναφορά σε τοπονυμιακό κώδικα (Αφρική).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3.2 Ανάλυση του Σχολικού Εγχειριδίου των θρησκευτικών

Το όγδοο κεφάλαιο, όπου γίνεται και η ανάλυση, παρουσιάζεται με μια εικόνα, με λεζάντα τον τίτλο του κεφαλαίου: «Κεφάλαιο Η΄, Γιορτές μετά το Πάσχα». Η εικόνα, έχει ως ιδιαιτερότητα την αγιογραφική μορφή της, καθώς παριστάνει ανθρώπους ντυμένους με ενδυμασία που συναντάμε σε αγιογραφίες (κοινωνικός κώδικας). Δώδεκα άντρες, πιθανώς οι μαθητές του Χριστού, δυο Άγγελοι και μία γυναίκα, πιθανώς η μητέρα του χριστού, κοιτάζουν και δείχνουν τον Χριστό (θρησκευτικό πρόσωπο) που βρίσκεται στον ουρανό μαζί με δυο αγγέλους. Πρόκειται για ρεαλιστικό σκίτσο χωρίς λεζάντα. Το περιεχόμενο της εικόνας, είναι η συνάντηση ατόμων, ενώ τα θέματα της εικόνας είναι: 'όνομα' (τα αρχικά IC XC- Ιησούς Χριστός), 'ντύσιμο'.

Γυρίζουμε σελίδα και η πρώτη επικεφαλίδα του **πρώτου υποκεφαλαίου (40)**, «Ο Κύριός μου και ο Θεός μου». Η περιγραφή της εικόνας έχει ως εξής: Ο Θωμάς (θρησκευτικό πρόσωπο), ένας από τους μαθητές του Χριστού (θρησκευτικό πρόσωπο), ψηλαφίζει τα σημάδια στο σώμα του Χριστού, ενώ τριγύρω κοιτάζουν οι υπόλοιποι δέκα μαθητές Του. Πρόκειται για ένα ρεαλιστικό σκίτσο με λεζάντα «Η ΨΥΛΑΦΙCIC του ΘΩΜΑ», με αγιογραφικό χαρακτήρα. Ο χώρος που παραπέμπει η εικόνα, είναι σε δρόμο της πόλης, το περιεχόμενο της εικόνας είναι η συνάντηση ατόμων: κουβέντα, ενώ τα θέματα της εικόνας είναι: 'ντύσιμο',' χώρος',' όνομα'.

Η θρησκευτική αφήγηση, έχει να κάνει με την εμφάνιση του Χριστού μετά την Ανάσταση, στους μαθητές του. Ο Χριστός μετά από οχτώ μέρες, εμφανίζεται στον άπιστο μαθητή του, Θωμά, κάνοντας τον να πιστέψει στην ύπαρξή Του. *Και να που ο Κύριος φανερώθηκε πάλι μετά από οχτώ μέρες* (αναφορά στη κατηγορία χρόνος), *με τον ίδιο τρόπο, την ώρα που βρισκόταν εκεί ο Θωμάς* (αναφορά σε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

θρησκευτικό πρόσωπο, θρησκευτικός κώδικας). Ο Χριστός επαναλαμβάνει την εμφάνισή του στους μαθητές για δεύτερη φορά, θέλοντας να εδραιώσει την πίστη στο Πρόσωπό του και στο Λόγο του. Η σχέση του Χριστού με τους μαθητές, εκτός από σχέση Δασκάλου – μαθητή, είναι σχέση πίστης, αφοσίωσης και αγάπης. *Η χαρά και η συγκίνηση των μαθητών ήταν μεγάλη. Η πίστη τους δυνάμωσε και πάλι. Ο Δάσκαλός τους αναστήθηκε όπως τους είχε πει.*

Στην συνέχεια, παρουσιάζεται ο διάλογος του αναστημένου Χριστού με τον μαθητή του Θωμά, ο οποίος μέσα από την συζήτηση με τον Δάσκαλό του ξαναποκτά την πίστη του στο πρόσωπό Του. Για πρώτη φορά ο μαθητής της Γ' Δημοτικού που διαβάζει το βιβλίο των Θρησκευτικών, κατανοεί πως η πίστη στην θρησκεία είναι όταν δεν βλέπουμε μόνο με τα μάτια του σώματος, αλλά και με τα μάτια της ψυχής. *«Εσύ πίστεψες, γιατί με είδες. Ευτυχισμένοι είναι όμως εκείνοι που θα πιστέψουν χωρίς να με έχουν δει»* . Σχηματικά, βλέπουμε την διαφορά φόρτισης που υπάρχει συναισθηματικά μεταξύ των μαθητών του Χριστού που πίστεψαν στην Ανάσταση, και του δύσπιστου μαθητή του Θωμά:

ΑΝΑΣΤΑΣΗ

(πίστη) +	**(δυσπιστία) -**
Χαρά	φοβισμένοι
Συγκίνηση	δύσπιστος
Ευτυχισμένοι	
Συγκλονισμένος	
Φλογερός κήρυκας	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στο **δεύτερο υποκεφάλαιο (41)**, *Ο Άγιος Γεώργιος*. Πρόκειται για ένα ρεαλιστικό σκίτσο, συγκεκριμένα μία αγιογραφία η οποία συμπληρώνει άμεσα τον τίτλο του υποκεφαλαίου. Ένας άνδρας με φωτοστέφανο, κρατάει μία λόγχη. Καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για αγιογραφία, από την μορφή της εικόνας η οποία συναντάται μόνο σε εικόνες της εκκλησίας, καθώς και από τον ρουχισμό (κοινωνικός κώδικας). Είναι ρεαλιστικό σκίτσο με λεζάντα, το όνομα του εικονιζόμενου « Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ». Η εικόνα, δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο, το περιεχόμενο της εικόνας είναι ο Άγιος Γεώργιος, ενώ το θέμα της εικόνας είναι: 'ντύσιμο' και 'όνομα'.

Η θρησκευτική αφήγηση, αφορά την ζωή του Αγίου Γεωργίου και την πορεία του προς τον δρόμο του Χριστού. Ο Γεώργιος προχωρεί σε καλές πράξεις, ενώ είναι στρατιώτης ενός μεγάλου διώκτη χριστιανών. *Ως αξιωματικός ελευθέρωσε αιχμαλώτους και υπερασπίστηκε τους φτωχούς.* Έπειτα, αρνείται να συλλάβει και να κακομεταχειριστεί χριστιανούς. Ομολογεί την πίστη του στο Χριστό και γι' αυτό βασανίζεται φρικτά, αλλά παραμένει πιστός χριστιανός. *Όμως αρνήθηκε και ομολόγησε με θάρρος μπροστά στον αυτοκράτορα τη δική του πίστη και επιθυμία να μαρτυρήσει ο ίδιος για τον Ιησού*. Ο Γεώργιος, υπομένει τα βασανιστήρια με προσευχή προς τον Θεό. Η προσευχή, είναι ένα είδος επικοινωνίας μεταξύ "γης" και "ουρανού". Η επικοινωνία έχει πομπό και δέκτη, με τον Θεό πάντα στη θέση του δέκτη, ενώ το περιεχόμενο του μηνύματος είναι παράκληση, ευχαριστία ή δοξολογία. Η απάντηση του Θεού, είναι βοήθεια προς τον πομπό. Στην προκειμένη περίπτωση, ο Θεός βοηθάει τον Γεώργιο να υπομείνει στα βασανιστήρια.

Εν συνεχεία, ο τίτλος «Το τέλος του Αγίου» (κώδικας τέλους), μας προϊδεάζει για το τι θα ακολουθήσει στην δεύτερη παράγραφο. Η πίστη προς τον Χριστό ανταμείβεται και οδηγεί στην σωτηρία της ψυχής. Ο Γεώργιος, ενώ έχει βασανιστεί,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

θεραπεύεται θαυματουργικά από το Θεό για την αγάπη που έδειξε στο πρόσωπό Του. *Ήταν το τρόπαιο του Χριστού για την υπομονή το θάρρος και την αγάπη του Γεωργίου προς αυτόν*. Η δύναμη της πίστης, αλλά και το θαύμα της θεραπείας οδηγεί και άλλους ανθρώπους να ακολουθήσουν τον Χριστό κάτι που γίνεται και με την σύζυγο του αυτοκράτορα. Τέλος, ο Γεώργιος με χαρά οδηγείται στον αποκεφαλισμό από τον αυτοκράτορα, λέγοντας μία φράση από τους ψαλμούς του Δαβίδ. *«Ας είναι ευλογημένο το όνομα του Κυρίου που δεν άφησε την ψυχή μας να γίνει τροφή στα δόντια των εχθρών μας»* . Ο μαθητής της Γ΄ Δημοτικού μπορεί να κατανοήσει πως η πίστη στον Θεό, αναγνωρίζεται και ανταμείβεται, κάτι που φαίνεται από τη θαυματουργή θεραπεία του Γεωργίου, αλλά και αργότερα από το θάρρος του μπροστά στο θάνατο, όπου ο Γεώργιος με την Αγάπη του προς τον Χριστό περνάει στην αιωνιότητα και μετονομάζεται σε Άγιος Γεώργιος. Έτσι από μάρτυρας ο Γεώργιος γίνεται τροπαιοφόρος. Η παραπάνω σχέση φαίνεται σχηματικα:

Στα χρόνια του Διοκλητιανού αυτοκράτορα	Τώρα
Γεώργιος	Άγιος Γεώργιος +
Μάρτυρας	Τροπαιοφόρος +

Στο τρίτο **υποκεφάλαιο (42)** του όγδοου κεφαλαίου, *Η Ανάληψης του Χριστού*. Η περιγραφή της εικόνας έχει ως εξής: Μέσα σε έναν κύκλο, βρίσκεται ένας άνδρας με φωτοστέφανο, ο Χριστός. Με την κίνηση του χεριού του ευλογεί, ενώ τέσσερις άνθρωποι με φτερά, άγγελοι, κρατάνε τον κύκλο από τέσσερις μεριές στον αέρα. Η εικόνα, είναι ρεαλιστικό σκίτσο με λεζάντα « Η ΑΝΑΛΛΗΨΙΣ». Πρόκειται

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

για αγιογραφία, καθώς ο ρουχισμός (κοινωνικός κώδικας), τα χρώματα και οι λεπτομέρειες του φωτοστέφανου και των φτερών συναντάται μόνο σε εικόνες της εκκλησίας. Η εικόνα, δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο, το περιεχόμενο της εικόνας είναι 'συνάντηση', 'ανάληψη', ενώ το θέμα της εικόνας είναι: 'ντύσιμο'.

Η θρησκευτική αφήγηση, έχει να κάνει με την συνάντηση του Ιησού, σαράντα ημέρες μετά την Ανάστασή του, στους μαθητές του. Ο Ιησούς τους αναφέρει το Άγιο Πνεύμα, με τη βοήθεια του οποίου τους καλεί να πάνε σε όλα τα μέρη της γης, να διδάξουν τον Λόγο του και να βαπτίσουν στο όνομά του. *Και ακόμα τους διαβεβαίωσε ότι το Άγιο Πνεύμα θα έρθει και θα τους φωτίσει το νου, για να κηρύξουν το λόγο του*. Το Άγιο Πνεύμα, κατά τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό βασίζεται στην Αγία Γραφή για να περιγράψει είτε τη θεία δύναμη που βρίσκεται σε ενέργεια είτε το τρίτο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος. Στην προκειμένη περίπτωση, για πρώτη φορά γίνεται αναφορά στο Άγιο Πνεύμα ως θεϊκή βοήθεια, για την κήρυξη του λόγου του Θεού σε όλα τα μέρη της γης. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη στο χριστιανικό κόσμο, το Άγιο Πνεύμα είναι ομοούσιο με τον Πατέρα και τον Υιό και «εκπορεύεται» από τον Πατέρα.

Στην συνέχεια της αφήγησης, ο Ιησούς ανυψώνεται στον ουρανό, ενώ οι μαθητές χαρούμενοι γυρίζουν στην Ιερουσαλήμ και με προσευχή περιμένουν στο σπίτι τον ερχομό του Αγίου Πνεύματος. Και εδώ, υπάρχει η επικοινωνία του ανθρώπου με το Θεό, η προσευχή. Με πομπό τον μαθητή και δέκτη πάντα το Θεό. Η προσευχή, μπορεί να πραγματοποιηθεί όχι μόνο στο σπίτι, αλλά οπουδήποτε και οποιαδήποτε στιγμή. Οι μαθητές προσεύχονται για να έρθει το Άγιο Πνεύμα σε αυτούς, να τους βοηθήσει και να φωτίσει τις καρδιές τους, όπως τους το είχε πει ο Ιησούς πριν αναληφθεί στον ουρανό. Το μήνυμα που δίνεται στου μαθητές της Γ΄

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Δημοτικού, είναι ότι ο Ιησούς με την υπόσχεση, ότι θα είναι πάντα δίπλα στους μαθητές και με την ανάληψή του στους ουρανούς, σκόρπισε στις καρδιές ολόκληρου του κόσμου.

Το τελευταίο τμήμα της παραγράφου, αναφέρεται στην γιορτή της Ανάληψης του Χριστού που γιορτάζεται σαράντα μέρες μετά το Πάσχα, οπότε και σταματά να λέγεται το «Χριστός Ανέστη» στη προσευχή.

Στο **τέταρτο υποκεφάλαιο**, *Κοσμάς και Δαμιανός: Ανάργυροι ιατροί*. Πρόκειται για ένα ρεαλιστικό σκίτσο, με λεζάντα «Ο ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΓΙΟΣ ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΟΙ ΑΝΑΡΓΥΡΟΙ». Στην εικόνα, παρουσιάζονται δυο νέοι άνδρες με φωτοστέφανο να κρατούν από ένα κουτάλι και ένα κουτί, ενώ τα χρώματα, τα ρούχα και τα φωτοστέφανα μας παραπέμπουν σε εκκλησιαστική εικόνα, αγιογραφία. Η εικόνα, δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο, το περιεχόμενο της εικόνας είναι ο Άγιος Κοσμάς και ο Άγιος Δαμιανός, ενώ το θέμα της εικόνας είναι: 'ντύσιμο' και 'όνομα'.

Η θρησκευτική αφήγηση, αφορά δύο αδέρφια, γιατρούς στο επάγγελμα, τον Κοσμά και τον Δαμιανό, οι οποίοι ανιδιοτελείς και με τη βοήθεια του Θεού, γιάτρευαν θαυματουργικά τους αρρώστους. *Τους μιλούσαν για το Χριστό και πολλοί από αυτούς βαπτίζονταν χριστιανοί*. Οι αδερφοί, συκοφαντήθηκαν από άλλους γιατρούς για μαγική τέχνη και φυλακίστηκαν από τον αυτοκράτορα. Όταν αρρώστησε ο αυτοκράτορας, τα αδέρφια θεράπευσαν τον θαυματουργικά κα έτσι αφέθηκαν ελεύθεροι.

Το τελευταίο τμήμα της θρησκευτικής αφήγησης, αναφέρεται στον θάνατο των αδερφών, οι οποίοι πετροβολήθηκαν μέχρι τέλους από τους άλλους ειδωλολάτρες γιατρούς της Ρώμης. Η εκκλησία μας τους τιμά την 1^{η} Ιουλίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3.3 Πίνακας ανάλυσης Αναλυτικού Προγράμματος και Σχολικού Εγχειριδίου Θρησκευτικών

Οργάνωση γλωσσικού κειμένου σε μορφή πίνακα πρώτης ενότητας του αναλυτικού προγράμματος σπουδών του ΜτΘ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄ Γιορτές [Β1]μετά [Β1] [Β2] το Πάσχα [Β2]		
Στόχοι	Θεματικές Ενότητες (διατιθέμενος χρόνος)	Ενδεικτικές δραστηριότητες
[Δ1] Να πληροφορηθούν για την εμφάνιση του αναστημένου Χριστού στους μαθητές του και τον διάλογο που είχε με τον Θωμά. [Δ1]	[Δ1] Θωμάς: «Ο Κύριός μου και ο Θεός μου» [Δ1] [Γ1] Η ευαγγελική διήγηση Κείμενο [Γ1] [Ε1] από Πατέρα της Εκκλησίας [Ε1] [Β1] (1 ώρα) [Β1]	[Δ1] Σχολιάζουν την εικόνα από τη συνάντηση του Χριστού με το Θωμά [Δ1]
[Δ1] Να γνωρίσουν τον Άγιο Γεώργιο ως γενναίο πιστό, ελευθερωτή των αιχμαλώτων και υπερασπιστή των φτωχών. [Δ1]	[Δ1] Ο Άγιος Γεώργιος Ο βίος και η δράση του Αγίου Γεωργίου [Δ1]	[Δ1] Σχολιάζουν την εικόνα του Αγίου Γεωργίου [Δ1]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

	[Β1] (1 ώρα) [Β1]	
[Δ1] Να πληροφορηθούν ότι η Ανάληψη του Χριστού [Δ1] [Β3] αποτελεί το τελευταίο γεγονός της επίγειας ζωής [Β3] [Δ1] του Χριστού. [Δ1]	[Δ1] Η Ανάληψη του Χριστού [Δ1] [Γ1] Η ευαγγελική διήγηση για το γεγονός Πατερικό κείμενο [Γ1] [Β1] (1 ώρα) [Β1]	[Γ2] Μαθαίνουν το τροπάριο της γιορτής και μελετούν την εικόνα [Γ2] [Β2] της Ανάληψης [Β2]
[Δ1] Να γνωρίσουν ότι οι άγιοι Ανάργυροι μιμούμενοι τον Χριστό περιέθαλπαν δωρεάν ασθενείς και πάσχοντες ανθρώπους. [Δ1]	[Δ1] Κοσμάς και Δαμιανός: Ανάργυροι [Δ1] [Ε1] γιατροί [Ε1] [Δ1] Ο βίος, η δράση και το μαρτύριο των Αγίων Αναργύρων	[Α1] Συγκεντρώνουν στοιχεία για παρόμοια ιατρική δράση του Σβάιτσερ στην Αφρική [Α1]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

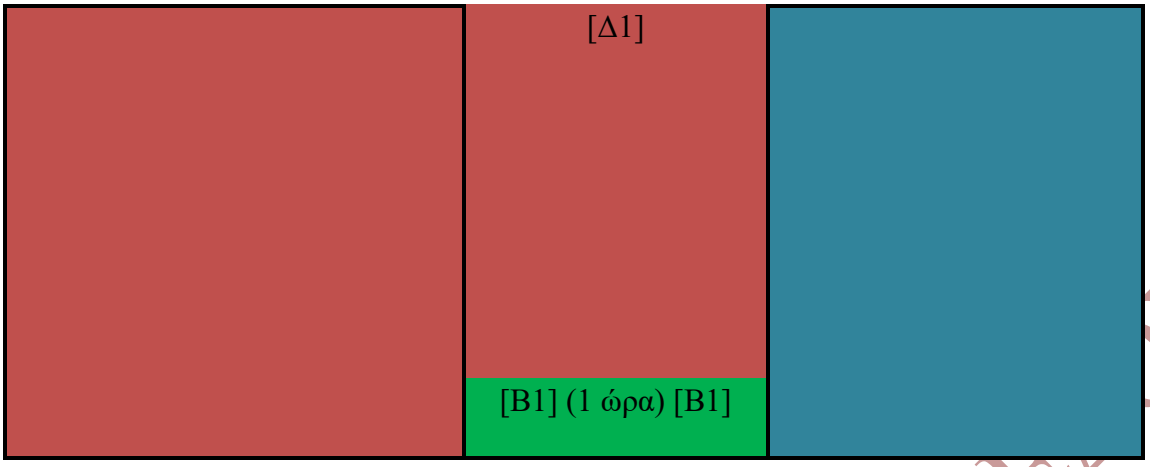

Χρονικές αναφορές

Μετά

Το Πάσχα

1 ώρα

1 ώρα

Το τελευταίο

Της Ανάληψης

1 ώρα

1 ώρα

Χωρικός κώδικας

Αφρική

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Οργάνωση γλωσσικού κειμένου και εικόνας σε μορφή πίνακα πρώτης ενότητας του εγχειριδίου της τρίτης τάξης του Δημοτικού Σχολείου.

Τίτλος βιβλίου: Ο Θεός στη ζωή μας

Τίτλος όγδοης ενότητας: Γιορτές μετά το Πάσχα

Εξώφυλλο, εσώφυλλο

Εικόνα/ες: 1 (σρ-α)

40. «Ο Κύριος ο Θεός μου»

Γλωσσικό κείμενο – κώδικες

[Β1] Το βράδυ της ημέρας εκείνης [Β1]

[Δ1] που οι μαθητές του Χριστού έμαθαν από τις μυροφόρες τη χαρούμενη είδηση της Ανάστασης, [Δ1]

[Α2] ο Κύριος εμφανίστηκε ανάμεσά τους. Φοβισμένοι, με τα παράθυρα και τις πόρτες του σπιτιού κλειστά συζητούσαν αυτά που είχαν συμβεί. [Α2]

[Β1] Τότε ήταν [Β1]

[Α2] που φανερώθηκε μπροστά τους! [Α2]

[Δ1] Τους είπε: «Ειρήνη υμίν». Η χαρά και η συγκίνηση των μαθητών ήταν μεγάλη. Η πίστη τους δυνάμωσε και πάλι. Ο Δάσκαλός τους αναστήθηκε όπως τους το είχε πει. [Δ1]

[Α2] Ένας όμως από τους μαθητές, ο Θωμάς, δεν ήταν εκεί. [Α2]

[Β1] Όταν οι μαθητές του μετέφεραν γεμάτοι χαρά την είδηση για την εμφάνιση του Δασκάλου, [Β1]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

[A2] αυτός δεν τους πίστεψε και τους είπε:

Αν δεν δω στα χέρια του τα σημάδια από τα καρφιά και αν δεν βάλω τα δάχτυλά μου πάνω στην λογχισμένη του πλευρά, δεν το πιστεύω! [A2]

[B1] Και να που ο Κύριος φανερώθηκε πάλι μετά από οχτώ μέρες, με τον ίδιο τρόπο, την ώρα που [B1]

[A2] βρισκόταν εκεί ο Θωμάς! [A2]

[Δ1] Ξαναείπε τη γνώριμη φράση «Ειρήνη υμίν» και πλησιάζοντας το Θωμά του λέει: Έλα και άγγιξε με το χέρι σου τα σημάδια από τα καρφιά. Σταμάτα να αμφιβάλλεις και πίστεψε.

Τότε ο Θωμάς αναγνώρισε τον Ιησού και είπε συγκλονισμένος:

Εσύ είσαι ο Κύριος μου και ο Θεός μου!

Κι ο Ιησούς απάντησε:

Εσύ, πίστεψες, γιατί με είδες. Ευτυχισμένοι όμως είναι εκείνοι που θα πιστέψουν χωρίς να με έχουν δει. [Δ1]

[B1] Με τη φράση αυτή εννοούσε τους λαούς που θα πίστευαν αργότερα στο Χριστό. Μετά από αυτό το γεγονός ο Θωμάς από δύσπιστος έγινε φλογερός κήρυκας του Λόγου του Θεού [B1]

[A1] και έφτασε μέχρι τη μακρινή Ινδία. [A1]

[B3] Στο τέλος, μαρτύρησε για το Χριστό. [B3]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Χρονικές αναφορές

Το βράδυ

Τότε

Μετά από οχτώ μέρες

Την ώρα

Αργότερα

Μετά από αυτό

Χωρικός κώδικας

Τα παράθυρα

Τις πόρτες

Του σπιτιού

Ανάμεσά τους

Μπροστά τους

Εκεί

Εκεί

Μακρινή Ινδία

Πάνω στη λογχισμένη πλευρά

Εικόνα/ες: 1 (σρ-πλ)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

41. Ο Άγιος Γεώργιος

Γλωσσικό κείμενο - κώδικες

[Α1] Ο Άγιος Γεώργιος γεννήθηκε στην Καππαδοκία της Μ. Ασίας. [Α1]

[Δ1] Ορφάνεψε μικρός από πατέρα. Η μητέρα του που ήταν χριστιανή τον ανέθρεψε με μεγάλη φροντίδα. [Δ1]

[Β1] Όταν μεγάλωσε, [Β1]

[Α2] κατατάχτηκε στο στρατό [Α2]

[Β1] στα χρόνια [Β1]

[Ε1] του αυτοκράτορα Διοκλητιανού, [Ε1]

[Δ1] ενός μεγάλου διώκτη χριστιανών. [Δ1]

[Β1] Γρήγορα [Β1]

[Ε1] έφτασε το αξίωμα του χιλίαρχου. Ως αξιωματικός [Ε1]

[Δ1] ελευθέρωσε αιχμαλώτους και υπερασπίστηκε τους φτωχούς. [Δ1]

[Α2] Κάποτε ο Γεώργιος

[Δ1] διατάχτηκε να συλλάβει, να φυλακίσει και να βασανίσει χριστιανούς. Όμως αρνήθηκε και ομολόγησε με θάρρος [Δ1]

[Α2] μπροστά [Α2]

[Ε1] στον αυτοκράτορα [Ε1]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

[Α2] τη δική του πίστη και επιθυμία να μαρτυρήσει ο ίδιος για τον Ιησού. Έτσι άρχισαν για τον Γεώργιο μεγάλες ταλαιπωρίες και βασανιστήρια, που όμως δεν του άλλαξαν τη γνώμη. [Α2]

[Γ2] Τα υπέμεινε με θερμή προσευχή. [Γ2]

[Β3] Το τέλος του Αγίου [Β3]

[Δ1] Ο Γεώργιος παρά τα φοβερά μαρτύρια θεραπεύτηκε θαυματουργικά από το Θεό. Ήταν το τρόπαιο του Χριστού για την υπομονή, το θάρρος και την αγάπη του Γεωργίου προς αυτόν. Το γεγονός είχε ένα ακόμη θαυμαστό αποτέλεσμα. Η σύζυγος του Διοκλητιανού Αλεξάνδρα και [Δ1]

[Ε1] μερικοί άρχοντες [Ε1]

[Δ1] πίστεψαν στο Χριστό και ομολόγησαν τη πίστη τους. [Δ1]

[Β1] Ντροπιασμένοι τότε [Β1]

[Ε1] ο αυτοκράτορας [Ε1]

[Δ1] διέταξε να αποκεφαλιστεί ο άγιος που πλησίασε το μαρτύριο με χαρά στην ψυχή λέγοντας μία φράση [Δ1]

[Γ1] από τους ψαλμούς του Δαβίδ : «Ας είναι ευλογημένο το όνομα του Κυρίου που δεν άφησε την ψυχή μας να γίνει τροφή στα δόντια των εχθρών μας.» [Γ1]

[Δ1] Ο Άγιος Γεώργιος ονομάστηκε από την εκκλησία Τροπαιοφόρος. [Δ1]

[Β2] Η μνήμη του τιμάται στις 23 Απριλίου και είναι πολύ αγαπητός Άγιος. [Β2]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Χρονικές Αναφορές

Όταν μεγάλωσε

Στα χρόνια του αυτοκράτορα

Γρήγορα

Κάποτε

Τότε

Χωρικός κώδικας

Καππαδοκία Μ. Ασίας

Στο στρατό

Εικόνα/ες: 2 (αγ-α)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

42. Η Ανάληψη του Χριστού

Γλωσσικό κείμενο – κώδικες

[Β1] Σαράντα ημέρες μετά [Β1]

[Δ1] την Ανάστασή του ο Ιησούς συνάντησε τους μαθητές του [Δ1]

[Α1] στο Όρος των Ελαίων. [Α1]

[Δ1] Τους μίλησε με πολλή αγάπη [Δ1]

[Β1] «θα είμαι δίπλα σας πάντα» τους είπε. [Β1]

[Δ1] Και ακόμα τους διαβεβαίωσε ότι το Άγιο Πνεύμα θα έρθει και θα τους φωτίσει το νου για να κηρύξουν το λόγο του. Τους κάλεσε ακόμη [Δ1]

[Α2] να πάνε σε όλα τα μέρη της γης, [Α2]

[Δ1] για να διδάξουν και να βαπτίσουν στο όνομά του όσους πίστευαν. [Δ1]

[Β1] Όταν τα είπε αυτά, [Β1]

[Α3] άρχισε να ανυψώνεται προς τον ουρανό [Α3]

[Γ2] ευλογώντας τους μαθητές [Γ2]

[Δ1] και μια νεφέλη τον έκρυψε από τα μάτια τους. [Δ1]

[Α3] Ενώ τον κοιτούσαν που ανέβαινε προς τον ουρανό, εμφανίστηκαν ξαφνικά δύο λευκοντυμένοι άντρες και τους είπαν:

«Γαλιλαίοι, τι σταθήκατε και κοιτάτε στον ουρανό; Ο Ιησούς, που αναλήφθηκε στον ουρανό, αυτός ο ίδιος θα ξανάρθει, με τον ίδιο τρόπο που τον είδατε [Α3]

[Α2] να πηγαίνει εκεί.» [Α2]

[Α1] Οι μαθητές γύρισαν στην Ιερουσαλήμ. [Α1]

[Δ1] Και τι παράξενο πράγμα! Παρόλο που δεν θα έβλεπαν πια τον Κύριο, η ψυχή τους ήταν γεμάτη χαρά. [Δ1]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

[Α2] Είχαν τη σιγουριά της παρουσίας του δίπλα τους, όπως τους το υποσχέθηκε αποτραβήχτηκαν στο σπίτι που έμεναν [Α2]

[Γ2] και ζούσαν με πολύ προσευχή [Γ2]

[Δ1] περιμένοντας τον ερχομό του Αγίου Πνεύματος να φωτίσει τις καρδιές τους. [Δ1]

[Β2] Η Ανάληψη του Χριστού γιορτάζεται από την Εκκλησία μας [Β2]

[Β1] σαράντα μέρες μετά [Β1]

[Β2] το Πάσχα. [Β2]

[Β1] Η παραμονή [Β1]

[Β2] της Ανάληψης [Β2]

[Β1] είναι η τελευταία μέρα της αναστάσιμης περιόδου [Β1]

[Γ2] που λέμε στην προσευχή μας [Γ2]

[Δ1] το «Χριστός Ανέστη!». [Δ1]

Χρονικές αναφορές

Σαράντα ημέρες μετά

Πάντα

Όταν

Σαράντα ημέρες μετά

Παραμονή

Χωρικός κώδικας

Όρος των Ελαίων

Σε όλα τα μέρη της γης

Εκεί

Ιερουσαλήμ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στο σπίτι

Δίπλα τους

Εικόνα/ες: 3 (αγ-α)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

43. Κοσμάς και Δαμιανός: Ανάργυροι ιατροί

Γλωσσικό κείμενο – κώδικες

[Δ1] Ο Κοσμάς και ο Δαμιανός ήταν δυο αδέρφια, χριστιανοί, [Δ1]

[Ε1] ιατροί στο επάγγελμα, [Ε1]

[Α1] που ζούσαν στη Ρώμη. [Α1]

[Δ1] Για την αγιότητά τους, ο Κύριος τους αξίωσε να θεραπεύουν θαυματουργικά πολλούς ασθενείς. Τους μιλούσαν για το Χριστό και πολλοί από αυτούς βαπτίζονταν χριστιανοί. Φρόντιζαν με αγάπη και καλοσύνη τους αρρώστους χωρίς να παίρνουν αμοιβή σε χρήμα, χρυσάφι ή ασήμι (άργυρο). Γι' αυτό ονομάστηκαν Ανάργυροι. Η αγάπη του λαού προς τους Αγίους, ενοχλούσε τους άλλους ιατρούς. [Δ1]

[Ε1] Τους συκοφάντησαν λοιπόν στον αυτοκράτορα [Ε1]

[Δ1] ότι κάνουν θεραπείες και θαύματα με μαγική τέχνη. [Δ1]

[Ε1] Οι Άγιοι παρουσιάστηκαν στον αυτοκράτορα [Ε1]

[Δ1] και ομολόγησαν την πίστη τους, λέγοντας πως θεράπευαν με τη δύναμη του Ιησού Χρηστού. Αυτός τους απείλησε με βασανιστήρια και θάνατο. Όταν όμως αρρώστησε σοβαρά και οι Άγιοι τον θεράπευσαν μπροστά στα έκπληκτα μάτια των συγγενών, διέταξε να τους αφήσουν ελεύθερους. [Δ1]

[Ε1] Ό,τι όμως δεν έκανε ο αυτοκράτορας [Ε1]

[Δ1] το έκανε ο άνθρωπος που είχε διδάξει ιατρική στους Αγίους. [Δ1]

[Ε1] Συνεννοήθηκε με άλλους ειδωλολάτρες ιατρούς [Ε1]

[Α1] της Ρώμης [Α1]

[Β3] και τους θανάτωσαν με λιθοβολισμό. [Β3]

[Β2] Η Εκκλησία μας τιμά τη μνήμη τους την 1η Ιουλίου. [Β2]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Χρονικές αναφορές

1η Ιουλίου

Χωρικός κώδικας

Ρώμη

Εικόνα/ες: 4 (αγ-α)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3.4 Εικόνες

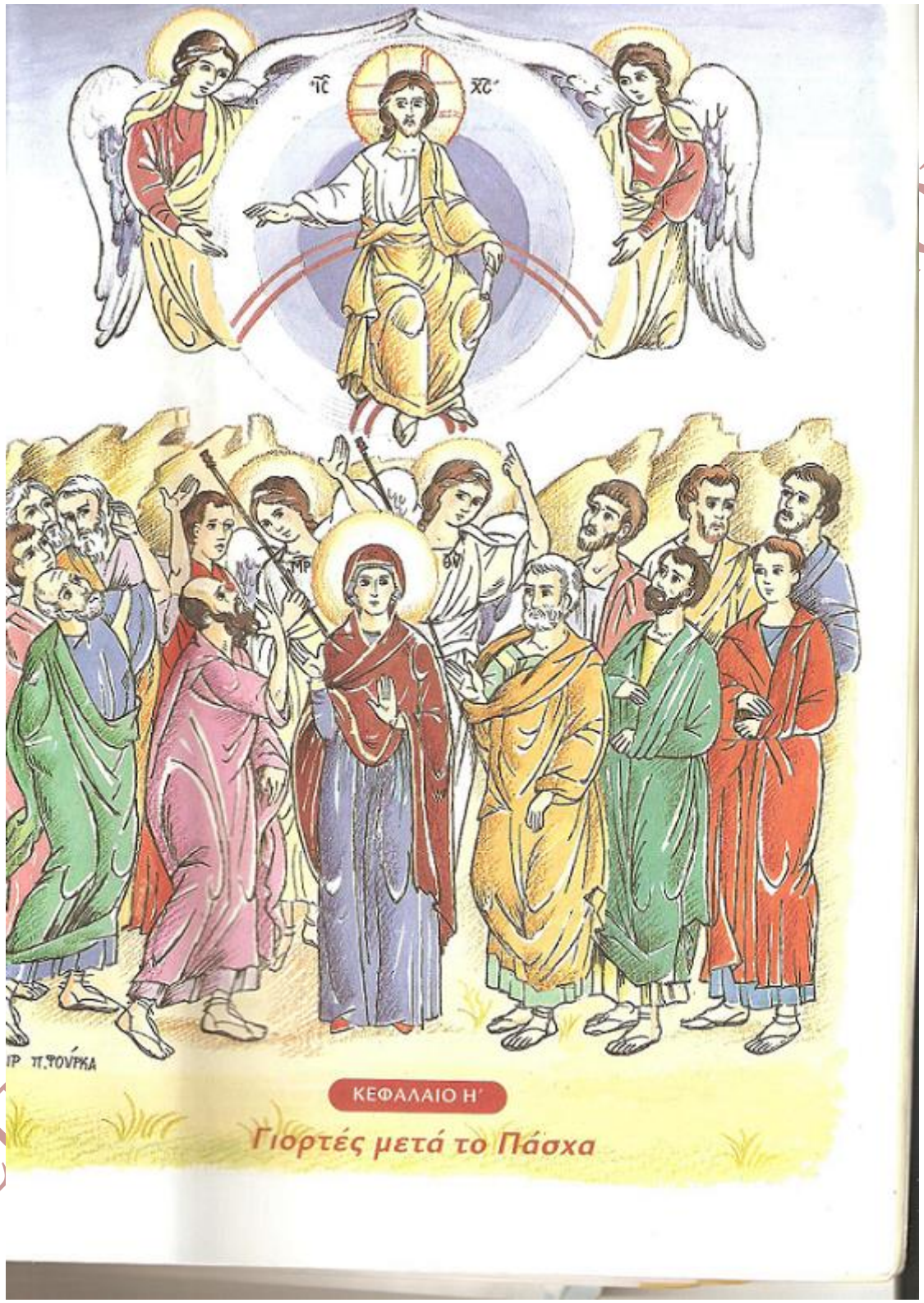

ΕΣΩΦΥΛΛΟ/ΣΡ/Α

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

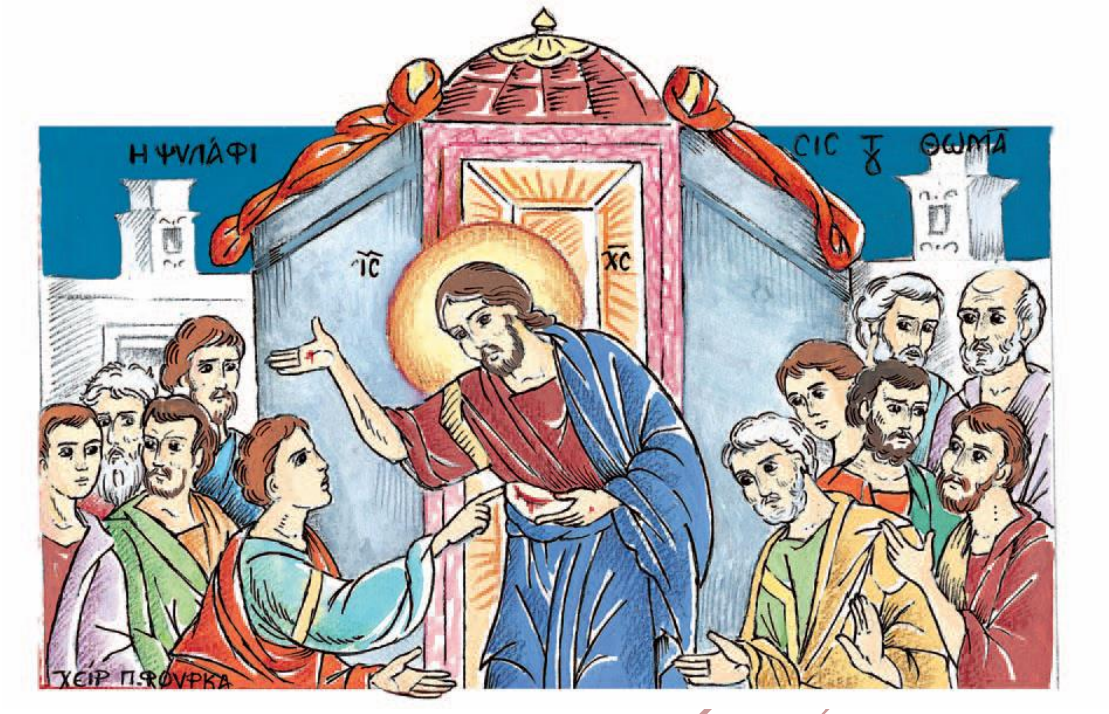

1/ΣΡ/ΠΛ

2/ΑΓ/Α

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3/ΑΓ/Α

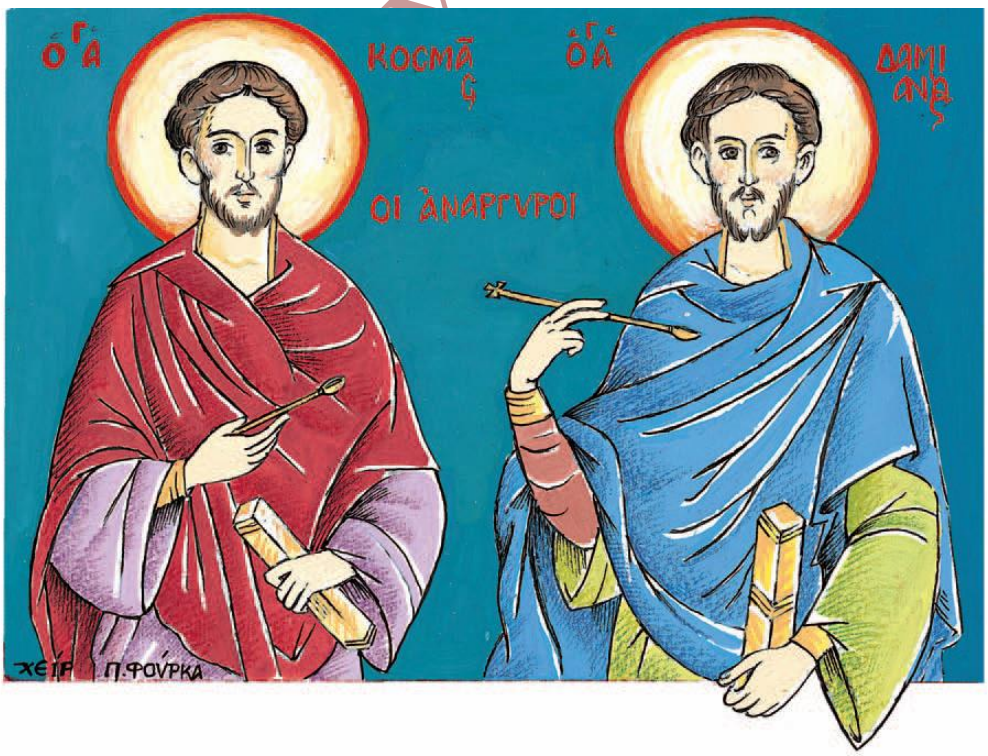

4/ΑΓ/Α

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

3.5 Συμπεράσματα – Παρατηρήσεις

Από την ανάλυση που προηγήθηκε στο *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών* καθώς και στο *Εγχειρίδιο των Θρησκευτικών* με τίτλο *ο Θεός μαζί μας,* προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα ως προς: α. την παρουσίαση του χρόνου και του χώρου, β. τη σχέση του χώρου με τους άλλους κώδικες, γ. την παρουσίαση των εικόνων κα τη σχέση τους με το χώρο.

α. Παρουσίαση του χρόνου και του χώρου

Στο *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών*, οι χωρικές αναφορές ανάμεσα σε όλες τις υπόλοιπες αναφορές κωδίκων, φέρουν το ποσοστό του 3.8%. Η μοναδική αναφορά που βρέθηκε ως είδος χώρου έχει να κάνει με εξωτερικό χώρο, την «Αφρική» (κώδικα τόπου).

1. Η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους χώρου είναι: Κοσμικός, 0%, Εσωτερικός, 0%, Πόλη 0%, Εξωτερικός, 100%. Στη συνέχεια δίνεται ένας πίνακας όπου φαίνεται η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους.

Πίνακας 1. Ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους χώρου

ΧΩΡΟΣ %	Θρησκευτική Αφήγηση
Κοσμικός	0 %
Εσωτερικός	0 %
Πόλη	0%
Εξωτερικός	**100%**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ως προς την ταξινόμηση του χώρου: ιστορικός χώρος, βιβλικός χώρος, καθημερινός χώρος, ευρύτερος τοπικά χώρος, έχουμε τα εξής: ιστορικός χώρος, 0%, καθημερινός χώρος, 0%, βιβλικός χώρος, 0%, ευρύτερος τοπικά χώρος, 100%. Σχηματικά:

Πίνακας 2. Ποσοστιαία συμμετοχή του χώρου: ιστορικός, βιβλικός, καθημερινός, ευρύτερος τοπικά χώρος

ΧΩΡΟΣ %	**Θρησκευτική Αφήγηση**
Ιστορικός	0%
Καθημερινός	0%
Βιβλικός	0%
Ευρύτερος τοπικά χώρος	**100%**

Οι αναφορές στο χώρο στη θρησκευτική αφήγηση δεν καλύπτουν όλα τα είδη του χώρου (πιν. 1). Ο εξωτερικός χώρος ως είδος έχει το μεγαλύτερο ποσοστό (100%), πράγμα που δηλώνει ότι δίνεται βαρύτητα σε έναν εξωτερικό και ευρύτερο τοπικά χώρο.

Ο ευρύτερος τοπικά χώρος (πιν. 2), είναι αυτός που μονοπωλεί το ενδιαφέρον (100%). Αν λάβουμε υπόψη το παραπάνω συμπέρασμα, ότι δηλαδή, ο εξωτερικός χώρος έχει το μοναδικό ποσοστό ανάμεσα από όλες τις ταξινομήσεις του χώρου (100%), μπορούμε να πούμε ότι το πρόγραμμα σπουδών, αναφέρεται στον εξωτερικό χώρο, ο οποίος εντάσσεται στον ευρύτερο τοπικά χώρο (Αφρική).

2. Ο χρόνος του Αναλυτικού Προγράμματος είναι: α. καθημερινός, β. θρησκευτικός, γ. βιβλικός χρόνος. Ο καθημερινός χρόνος σχετίζεται με

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

αναφορές όπως: «1 ώρα, μετά». Ο θρησκευτικός χρόνος σχετίζεται με αναφορές εορτολογίου (Πάσχα, Ανάληψη). Τέλος, ο βιβλικός χρόνος έχει να κάνει με χρονικές αναφορές της βίβλου και βιβλικών προσώπων (το τελευταίο γεγονός της επίγειας ζωής του Χριστού, η Ανάληψη του Χριστού). Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι ο χρόνος στο αναλυτικό πρόγραμμα έχει δύο σημεία αναφοράς: τότε και σήμερα. Το "τότε" συνδέεται με χρονικό κώδικα (το τελευταίο γεγονός) και πρόσωπα, (Χριστός), και το σήμερα με χωρικό κώδικα (Αφρική) και πρόσωπα (Σβάιτσερ). Σχηματικά:

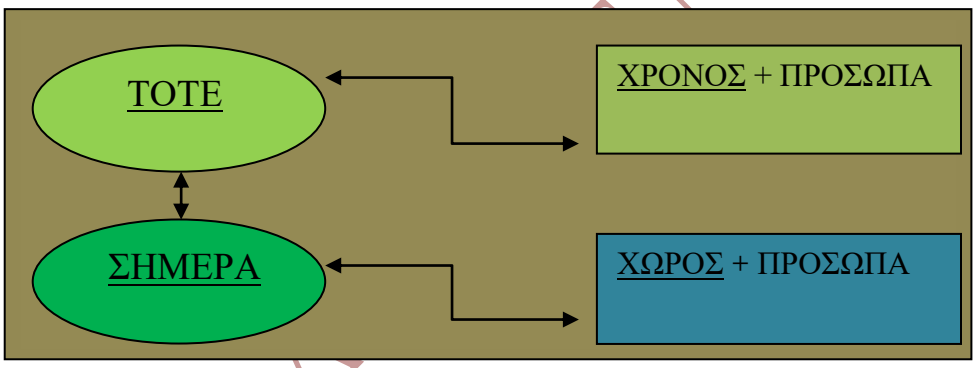

Τα εορτολόγια, επαναλαμβάνονται μέσα στα χρόνια και τηρούνται από γενιά σε γενιά. Ο χρόνος μέσα από ένα εορτολόγιο λειτουργεί ως πολιτισμικός φορέας του θρησκευτικού πνεύματος, (Γιορτές μετά το Πάσχα, μαθαίνουν το τροπάριο γιορτής). Σχηματικά:

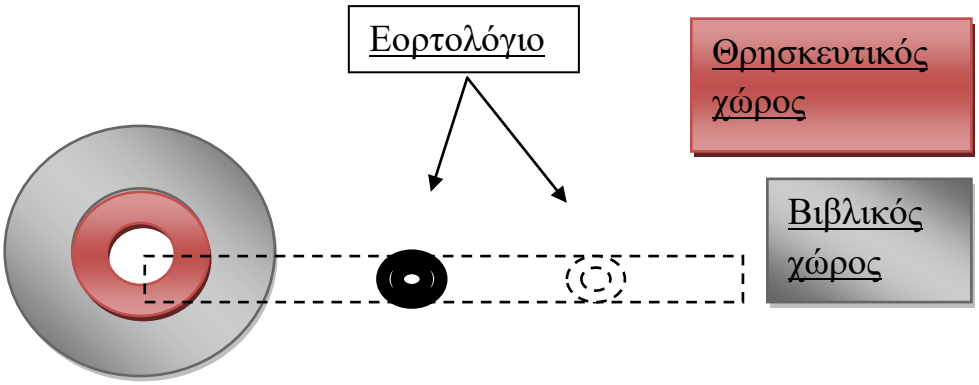

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στη θρησκευτική αφήγηση του *Εγχειριδίου των Θρησκευτικών* οι χωρικές αναφορές ανάμεσα σε όλες τις υπόλοιπες αναφορές κωδίκων, φέρουν το ποσοστό του 24.3%. Οι αναφορές που ομαδοποιήθηκαν ως είδη χώρου έχουν να κάνουν με το σπίτι, το στρατό, με πόλεις, με τον ουρανό και τέλος, με εξωτερικό χώρο (κώδικες τόπου).

1. Η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους χώρου είναι: Κοσμικός, 5%, Εσωτερικός, 10%, Πόλη 35%, Εξωτερικός, 50%. Στη συνέχεια δίνεται ένας πίνακας όπου φαίνεται η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους.

Πίνακας 1. Ποσοστιαία συμμετοχή κάθε είδους χώρου

ΧΩΡΟΣ %	**Θρησκευτική Αφήγηση**
Κοσμικός	5 %
Εσωτερικός	10 %
Πόλη	35%
Εξωτερικός	**50%**

Ως προς την ταξινόμηση του χώρου: ιστορικός χώρος (Ρώμη), βιβλικός χώρος (Ιερουσαλήμ), καθημερινός χώρος (σπίτι, στρατός κλπ.), ευρύτερος τοπικά χώρος (δίπλα, ανάμεσα), έχουμε τα εξής: ιστορικός χώρος, 10%, καθημερινός χώρος, 15%, βιβλικός χώρος, 25%, ευρύτερος τοπικά χώρος, 50%.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Σχηματικά:

Πίνακας 2. Ποσοστιαία συμμετοχή του χώρου: ιστορικός, βιβλικός, καθημερινός, ευρύτερος τοπικά χώρος

ΧΩΡΟΣ %	Θρησκευτική Αφήγηση
Ιστορικός	10%
Καθημερινός	15%
Βιβλικός	25%
Ευρύτερος τοπικά χώρος	**50%**

Οι αναφορές στο χώρο, στη θρησκευτική αφήγηση δεν καλύπτουν όλα τα είδη του χώρου (πιν. 1). Ο εξωτερικός χώρος ως είδος έχει το μεγαλύτερο ποσοστό (50%), πράγμα που δηλώνει ότι η θρησκευτική αφήγηση δίνει βαρύτητα σε έναν εξωτερικό και ευρύτερο τοπικά χώρο. Η θρησκευτική αφήγηση ενδιαφέρεται και για άλλους δυο χώρους, σε μικρότερο όμως ποσοστό: την πόλη (35%) και τον εσωτερικό χώρο (10%).

Ο ευρύτερος τοπικά χώρος (πιν. 2), είναι αυτός που κατεξοχήν ενδιαφέρει τη θρησκευτική αφήγηση (50%), καθώς επίσης και ο βιβλικός χώρος (25%). Αν λάβουμε υπόψη το παραπάνω συμπέρασμα, ότι δηλαδή, ο εξωτερικός χώρος έχει το μεγαλύτερο ποσοστό (50%), μπορούμε να πούμε ότι η θρησκευτική αφήγηση αναφέρεται κυρίως στον ευρύτερο τοπικά χώρο (ανάμεσα, δίπλα) ο οποίος εντάσσεται σε βιβλικές περιοχές (Ιερουσαλήμ, Όρος των Ελαίων).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Η θρησκευτική αφήγηση εν μέρει δίνεται μέσα από δυο άξονες: έναν οριζόντιο και έναν κατακόρυφο. Ο βιβλικός χώρος στον οριζόντιο άξονα συνδέεται άμεσα με τον κοσμικό χώρο (ουρανό). Στο όρος των Ελαίων πραγματοποιείται η σύνδεση του ουρανού με τη γη.

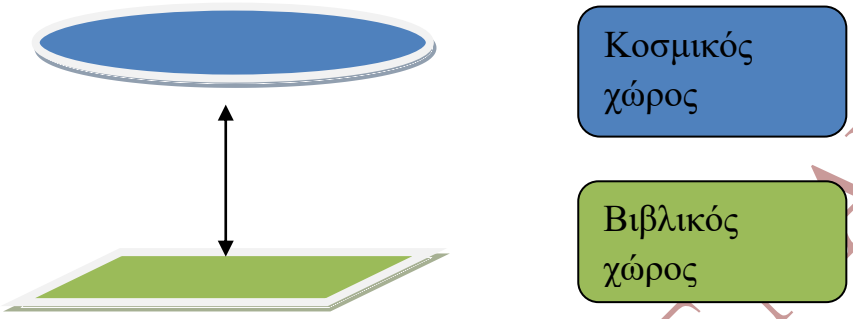

2. Ο χρόνος της αφήγησης είναι: α. καθημερινός, β. θρησκευτικός, γ. ιστορικός και δ. βιβλικός χρόνος. Ο καθημερινός χρόνος σχετίζεται με αναφορές όπως: βράδυ. Ο θρησκευτικός χρόνος σχετίζεται με αναφορές εορτολογίου (1η Ιουλίου). Ο ιστορικός χρόνος σχετίζεται με κοινωνική εξουσία (Αυτοκράτορας Διοκλητιανός). Τέλος, ο βιβλικός χρόνος έχει να κάνει με χρονικές αναφορές της βίβλου και βιβλικών προσώπων (σαράντα ημέρες μετά την Ανάστασή του, θα πίστευαν αργότερα στο Χριστό). Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι ο χρόνος στη θρησκευτική αφήγηση έχει δύο σημεία αναφοράς: σήμερα και τότε. Το "τότε" συνδέεται με: α. ιστορικό χώρο και πρόσωπα, (Ρώμη, στα χρόνια του Αυτοκράτορα Διοκλητιανού), β. βιβλικό χώρο και πρόσωπα (Ιερουσαλήμ, Ιησούς). Τα εορτολόγια, επαναλαμβάνονται μέσα στα χρόνια και τηρούνται από γενιά σε γενιά. Ο χρόνος μέσα από ένα εορτολόγια λειτουργεί ως πολιτισμικός φορέας του θρησκευτικού πνεύματος,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

συνδέοντας το σήμερα με το τότε, μέσα στα πλαίσια του ιστορικού και του βιβλικού χώρου (πχ. κάθε 23 Απριλίου γιορτάζουμε τη μνήμη του Τροπαιοφόρου Αγίου Γεωργίου). Σχηματικά:

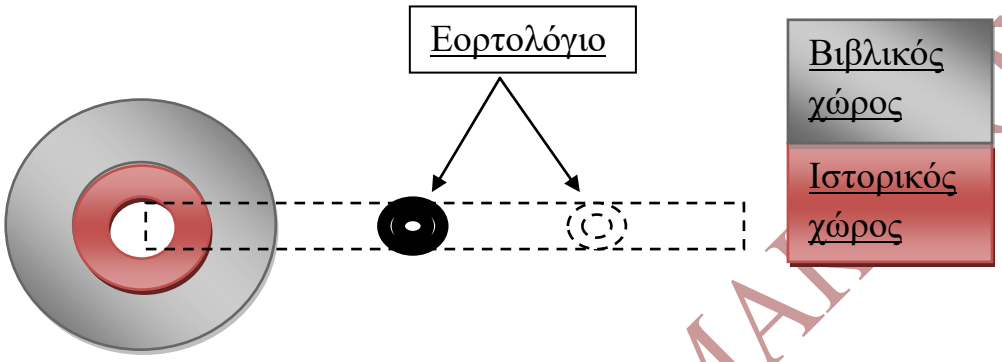

β. Σχέση του χώρου με τους άλλους κώδικες.

Δίνονται οι αρθρώσεις του χώρου με τους κώδικες της Η΄ Ενότητας του *Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών*.

1. Στο Αναλυτικό πρόγραμμα Σπουδών, αναφέρεται μόνο ένας χωρικός κώδικας (Αφρική), ο οποίος δεν συνδέεται άμεσα με αναφορές θρησκευτικών προσώπων και γεγονότων.
2. Ο τοπωνυμικός χωρικός κώδικας δεν αρθρώνεται στο κείμενο του προγράμματος με κανέναν από τους υπόλοιπους κώδικες.

Ο χώρος στο κείμενο, δεν κινητοποιεί κανέναν από τους άλλους κώδικες.

3. Στο Αναλυτικό Πρόγραμμα οι κατηγορίες προσώπων είναι οι εξής: (α.) θρησκευτικά όπως: άγιοι (Χριστός, Άγιος Γεώργιος), (β.) βιβλικά (μαθητές του Ιησού) καθώς και πρόσωπο μη δυνατών κόσμων (Σβάιτσερ). Από αυτά, τα θρησκευτικά, καθώς κι τα βιβλικά πρόσωπα, παίρνουν μέρος στην εγκαθίδρυση της πίστης των ανθρώπων στον χριστιανισμό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στη συνέχεια, δίνονται οι αρθρώσεις του χώρου με τους κώδικες της Η΄ Ενότητας του *Εγχειριδίου των Θρησκευτικών*.

1. Στο πρώτο υποκεφάλαιο, οι περισσότεροι κώδικες είναι χωρικοί (πάνω στη λογχισμένη πλευρά). Συνδέονται άμεσα με αναφορές σε θρησκευτικά πρόσωπα (Ιησούς) και γεγονότα (αναστήθηκε).
2. Ο τοπωνυμικός χωρικός κώδικας αρθρώνεται στη θρησκευτική αφήγηση με τους εξής κώδικες:

   α. Το τοπωνύμιο *Ινδία* αρθρώνεται με: έναν θρησκευτικό κώδικα, πρόσωπα, (Ιησούς, Θωμάς), γεγονότα (από δύσπιστος έγινε φλογερός κήρυκας του Λόγου του Θεού) και έναν κώδικα τέλους (στο τέλος μαρτύρησε).

   β. Ο τοπωνυμικός κώδικας *Καππαδοκία της Μ. Ασίας*, αρθρώνεται με: έναν θρησκευτικό κώδικα (Άγιος Γεώργιος), με έναν ιστορικό κώδικα (στα χρόνια του αυτοκράτορα Διοκλητιανού), με έναν κώδικα αξιώματος (χιλίαρχος), με έναν κώδικα τέλους, με έναν κώδικα τύπου κειμένων (ψαλμοί του Δαβίδ) και με έναν κώδικα εορτολόγιο (23 Απριλίου).

   γ. Ο τοπωνυμικός κώδικας *Όρος των Ελαίων*, αρθρώνεται με: έναν θρησκευτικό κώδικα, πρόσωπα (Ιησούς, μαθητές), γεγονότα (Ανάσταση), έναν κοσμικό κώδικα (ουρανός) και έναν τελετουργικό κώδικα (ευλογώντας).

   δ. Ο τοπωνυμικός κώδικας *Ιερουσαλήμ,* αρθρώνεται με: έναν δεύτερο χωρικό κώδικα (σπίτι), με έναν θρησκευτικό κώδικα, πρόσωπα (μαθητές), γεγονότα (ερχομός Αγίου Πνεύματος) και έναν τελετουργικό κώδικα (προσευχή).

   ε. Ο τοπωνυμικός κώδικας *Ρώμη*, αρθρώνεται με: έναν κώδικα θρησκευτικό, πρόσωπα (Κοσμάς, Δαμιανός), γεγονότα (θαύματα), έναν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

κώδικα επαγγέλματος (ιατροί), έναν κώδικα τέλους (τους θανάτωσαν) και έναν κώδικα εορτολόγιο (1η Ιουλίου).

Από τις παραπάνω πέντε αναφορές παρατηρούμε ότι μόνο ο τοπωνυμικός κώδικας Όρος των Ελαίων αρθρώνεται με τον κοσμικό κώδικα και δίνει την κάθετη και την οριζόντια σχέση των χώρων της θρησκευτικής αφήγησης.

3. Ο χώρος στη θρησκευτική αφήγηση κινητοποιεί όλους τους κώδικες. Στο τρίτο υποκεφάλαιο με τίτλο «*Η Ανάληψη του Χριστού*», παρουσιάζεται μία συγκεντρωτική κινητοποίηση των κωδίκων. Σ' αυτό το κεφάλαιο εμφανίζονται και οι τρείς κώδικες του χώρου: ο τοπωνυμικός (Ιερουσαλήμ), ο χωρικός κώδικας (σπίτι), ο κοσμικός κώδικας (ουρανός), συνοδεύονται από την παρουσία του ιστορικού κώδικα, του εορτολογίου, του κώδικα τέλους, του τελετουργικού κώδικα και του θρησκευτικού. Πρόκειται για την αφήγηση της Ανάληψης του Ιησού, όπου σαράντα ημέρες μετά την Ανάσταση, ενώπιον των μαθητών του στο όρος των Ελαίων αναλήπτεται στον ουρανό. Ως αφετηρία γι' αυτή την ιστορία στάθηκαν ο βιβλικός χώρος και ο κοσμικός.
4. Στη θρησκευτική αφήγηση οι κατηγορίες προσώπων είναι οι εξής: (α.) ιστορικά που έχουν σχέση με κοινωνική εξουσία (αυτοκράτορας Διοκλητιανός), θρησκευτικά όπως: άγιοι (Άγιος Γεώργιος) και βιβλικά (μαθητές του Ιησού). Όλα αυτά τα πρόσωπα, παίρνουν μέρος στην εγκαθίδρυση της πίστης των ανθρώπων στον όνομα του Χριστού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

γ. παρουσίαση των εικόνων και της σχέσης τους με το κείμενο

Στο *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών*, το κείμενο, δεν συνοδεύεται από εικόνες. Στο *Εγχειρίδιο των Θρησκευτικών*, το σύνολο των εικόνων είναι πέντε. Το ύφος της εικόνας χωρίζεται σε Αγιογραφία 80% και Σκίτσο Ρεαλιστικό 20%. Σχηματικά:

Πίνακας 3. Ποσοστιαία παρουσίαση των εικόνων των θρησκευτικών ως προς το ύφος.

ΥΦΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Αγιογραφία	80 %
Σκίτσο Ρεαλιστικό	20 %

Ως προς την κλίμακα του χώρου που παραπέμπουν οι εικόνες έχουμε: Πόλη 20% και Αντικείμενο 80%. Σχηματικά:

Πίνακας 4. Ποσοστιαία παρουσίαση των εικόνων των θρησκευτικών ως προς τη κλίμακά τους.

ΚΛΙΜΑΚΑ ΧΩΡΟΥ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Πόλη	20 %
Αντικείμενο	80 %

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της εικονικής αφήγησης των θρησκευτικών δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο (80%), σε αντίθεση με τη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

θρησκευτική αφήγηση όπου η παρουσία του χώρου είναι η μεγαλύτερη. Ως προς το ύφος, την πλειοψηφία (80%) κατέχει η αγιογραφία και σε ένα πολύ μικρό ποσοστό ακολουθεί το ρεαλιστικό σκίτσο (10%). Τα παραπάνω, μας οδηγούν σε μία σειρά συμπερασμάτων.

Η βαρύτητα που έχει δοθεί στη θρησκευτική αφήγηση ως προς την παρουσίαση του χώρου, βρίσκεται στον οριζόντιο άξονα, δηλαδή σε έναν άξονα που έχει να κάνει με τη σχέση γήινων χώρων, την ιστορία της ανάληψης του Χριστού και τις ιστορίες των Αγίων που τιμούμε μετά το Πάσχα. Η σχέση του θρησκευτικού και του γήινου χώρου, αποτελεί το σημείο αναφοράς της θρησκευτικής αφήγησης. Ενώ το 80% των εικόνων δεν παραπέμπει σε κανένα χώρο, οι εικόνες κατά κάποιο τρόπο προσπαθούν να μας δώσουν τη σύνδεση των δύο χώρων (θρησκευτικό – γήινο).

(α) Στο εξώφυλλο παρουσιάζεται ένα ρεαλιστικό σκίτσο όπου φαίνεται καθαρά η σύνδεση του θρησκευτικού (ο Ιησούς στον ουρανό) με το γήινο (οι μαθητές τον κοιτάζουν από τη γη).

(β) Στην εικόνα ν.1 παρουσιάζεται ο Ιησούς να έχει «νικήσει» τον θάνατο, αναστημένος με φωτοστέφανο στους μαθητές του. Κατά κάποιον τρόπο γίνεται μία σύνδεση του θρησκευτικού με το γήινο όπου το θεϊκό στοιχείο επικοινωνεί με τους ανθρώπους.

(γ) Στην εικόνα ν.3 παρουσιάζεται ο Ιησούς, που σηκώνεται προς τον ουρανό από τέσσερις αγγέλους. Και εδώ υπάρχει η σύνδεση του θρησκευτικού με το γήινο, καθώς ο Ιησούς από τη γη ανεβαίνει στον ουρανό.

Τέλος, οι εικόνες ν.2 και ν.4 παρουσιάζουν Αγιογραφίες που δεν παραπέμπουν σε χώρο, έχουν να κάνουν με την παρουσίαση ανθρώπων, οι οποίοι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

έγιναν Άγιοι και γι' αυτό τον λόγο έχουν φωτοστέφανο. Κατά κάποιο τρόπο θα μπορούσαμε να πούμε ότι και εδώ γίνεται η σύνδεση του γήινου χώρου με το θρησκευτικό.

Συμπεραίνουμε ότι ενώ στην αφήγηση γίνεται μία αναφορά της σύνδεσης του κοσμικού με το γήινο, οι εικόνες παρόλο που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δεν παραπέμπουν σε χώρο, δημιουργούν σε μεγάλο βαθμό αυτή τη σύνδεση του κάθετου με τον οριζόντιο άξονα.

1.3.1 Σύγκριση των συμπερασμάτων του Αναλυτικού Προγράμματος και του Σχολικού Εγχειριδίου, με τους δεδηλωμένους σκοπούς της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών της Γ΄ Δημοτικού.

Οι σκοποί της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών μέσα από το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών και το Σχολικό Εγχειρίδιο, είναι κοινοί. Ωστόσο, δεν είναι διατυπωμένοι με σαφήνεια. Ο πρώτος σκοπός, αφορά «τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών». Η θρησκευτική αφήγηση της Η΄ ενότητας, δεν βοηθά ιδιαίτερα στην επίτευξη του σκοπού αυτού. Ο λόγος είναι, ότι το κείμενο δεν αναφέρεται σε καταστάσεις που επιτυγχάνουν απαραίτητα τη δημιουργία του ελεύθερου φρονήματος και της διαμόρφωσης υπευθυνότητας. Η θρησκευτική αφήγηση εμπεριέχει διπολικά μηνύματα. Γίνονται αναφορές σε καταστάσεις που είναι αντίθετες στην διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών (υπομονή στα βασανιστήρια, εχθροί, να συλλάβει να φυλακίσει, να βασανίσει, πλησίασε το μαρτύριο με χαρά, πίστη και επιθυμία να μαρτυρήσει ο ίδιος για τον Ιησού) ενώ από

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

την άλλη τονίζει το αντίστροφο (ανέθρεψε με φροντίδα και αγάπη, ελευθέρωσε αιχμαλώτους, υπερασπίστηκε φτωχούς).

Ο δεύτερος σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, αφορά «την απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και παράδοση και την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης». Η θρησκευτική αφήγηση, προσπαθεί να επιτύχει αυτή την απόκτηση γνώσεων μέσα από την εξιστόρηση θρησκευτικών γεγονότων τα οποία μεταφέρονται στο σημερινό καθημερινό πλαίσιο, μέσα από τα εορτολόγια, το θρησκευτικό κώδικα και τη διαδικασία τελετουργιών (προσευχής, ευλογίας). Κύριοι υπεύθυνοι για αυτή την απόκτηση γνώσεων της χριστιανικής πίστης και παράδοσης είναι τα πρόσωπα τα οποία παίρνουν μέρος στην εγκαθίδρυση της χριστιανικής πίστης, ιστορικά που σχετίζονται με τη κοινωνική εξουσία και θρησκευτικά όπως Άγιοι και Βιβλικά πρόσωπα. Όσον αφορά την «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης», σε αυτό το είδος της έρευνας δεν μπορούμε να έχουμε στοιχεία.

«Ο θρησκευτικός προβληματισμός και στοχασμός στη κρητική επεξεργασία θρησκευτικών παραδοχών, αξιών και στάσεων», αποτελεί το τρίτο σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών. Στη θρησκευτική αφήγηση της Ή ενότητας, αυτός ο σκοπός επιτυγχάνεται μέσα από την εξιστόρηση θρησκευτικών και βιβλικών ιστοριών. Οι ιστορίες αναφέρονται σε θρησκευτικά γεγονότα και πρόσωπα, που συνδέονται με τη ζωή του Χριστού ή με τη ζωή Αγίων, ενώ συγχρόνως συνδέονται με τη σημερινή πραγματικότητα μέσα από θρησκευτικές εορτές και τελετουργίες. Έτσι, ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει τη κριτική σκέψη, να στοχαστεί τις αξίες και να ερμηνεύσει τις παραδοχές της χριστιανικής θρησκείας, συγκρίνοντάς τες συγχρόνως με τη σημερινή πραγματικότητα στη χριστιανική θρησκεία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ο τέταρτος σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, αναφέρεται στη «διερεύνηση του ρόλου του χριστιανισμού στην ιστορία της Ελλάδας – Ευρώπης ως παράγοντα ανάπτυξης πολιτισμού και πνευματικής ζωής». Το βιβλίο των θρησκευτικών, μέσα από την Ή ενότητα, δεν βοηθά ιδιαίτερα τον μαθητή στη κατανόηση και διερεύνηση του ρόλου του χριστιανισμού στην ιστορία της Ελλάδας, καθώς δεν διευκρινίζεται με ποιόν τρόπο μπορεί αυτό να επιτευχθεί και επιπλέον δεν υπάρχει αναφορά στο κράτος της Ελλάδας ή γενικότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όσον αφορά τη θρησκευτική αφήγηση, το μεγαλύτερο ποσοστό αναφοράς στο χώρο (πχ. Ρώμη), καταλαμβάνει ο εξωτερικός χώρος σε παρελθοντικό (βιβλικό) χρόνο. Πρόκειται για θρησκευτικές αφηγήσεις ιστοριών της ζωής του Χρηστού και τον βίο θρησκευτικών προσώπων. Ωστόσο αυτό δεν συνεπάγεται πως μπορεί να συνδεθεί και με το σημερινό χώρο Ελλάδας – Ευρώπης.

Ο πέμπτος σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών είναι «η επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων θρησκευτικότητας, η αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, η ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης και ο χριστιανισμός ως παράγοντας βελτίωσης ζωής». Στη θρησκευτική αφήγηση της Ή ενότητας, δεν υπάρχουν αναφορές σε διαφορετικές εκφράσεις θρησκευτικότητας. Ο μαθητής μαθαίνει καθαρά για την θρησκεία του ορθόδοξου χριστιανισμού, ενώ δεν υπάρχει αναφορά ούτε στις μεγαλύτερες θρησκείες που υπάρχουν στον ελληνικό χώρο/κόσμο όπως ο Μουσουλμανισμός και ο Βουδισμός. Επιπλέον, στη θρησκευτική αφήγηση δεν διευκρινίζεται με ποιόν τρόπο το παιδί αντιμετωπίζει τα κοινωνικά προβλήματα μέσα από τη διδασκαλία των θρησκευτικών, όπως επίσης δεν διευκρινίζεται το πώς ο χριστιανισμός λειτουργεί ως παράγοντας βελτίωσης της ζωής του μαθητή. Τα παιδιά, αποτελούν παθητικοί δέκτες όλης αυτής της θρησκευτικής πληροφορίας που ωστόσο δεν ανταποκρίνεται στο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών. Όσον αφορά την ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης, υπάρχει μία αντίφαση. Από τη μία ο μαθητής μπορεί να αναπτύξει κριτική σκέψη όσον αφορά καθαρά τη θρησκεία του ορθόδοξου χριστιανισμού ενώ από την άλλη δέχεται «μασημένη» και «τετραγωνισμένη» γνώση, καθώς δεν έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει γενικότερη γνώση στις θρησκείες που υπάρχουν σήμερα. Ο μαθητής μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα μόνο στα πλαίσια γνώσης που του δίνεται αυτή η ελευθερία αλλά δεν μπορεί να έχει ανεξάρτητη σκέψη. Το μάθημα των θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό, και ο μαθητής δέχεται μια κατευθυνόμενη χριστιανική ορθόδοξη γνώση. Το μάθημα των θρησκευτικών δεν περιέχει την ιστορία των θρησκειών και ο μαθητής δεν έχει την ελεύθερη επιλογή να γνωρίσει κάποια άλλη θρησκεία, κάτι που το κάνει να αδυνατεί να αναπτύξει καθαρά ελεύθερη έκφραση και ανεξάρτητη σκέψη.

1.3.2 Η αντίληψη του χώρου/χρόνου και της ιδεολογίας του Αναλυτικού Προγράμματος και του Εγχειριδίου των Θρησκευτικών

Η ιδεολογία που επικοινωνούν το Αναλυτικό Πρόγραμμα και το Εγχειρίδιο των Θρησκευτικών, είναι η ιδεολογία του δογματικού ορθόδοξου χριστιανού, που περνάει από το παρελθόν ως τις μέρες μας και συνδέεται μέσα από τα θρησκευτικά μυστήρια με το θεϊκό στοιχείο.

Στη θρησκευτική αφήγηση, το τότε συνδέεται με το τώρα. Αυτό πραγματοποιείται μέσα από την εξιστόρηση θρησκευτικών/βιβλικών ιστοριών που σχετίζονται με τη ζωή του Χριστού και των Αγίων και περνάνε στο παρόν με τη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

μορφή εορτολογίων και τελετουργιών όπως η προσευχή. Οι θρησκευτικές γιορτές έχουν σκοπό την υπενθύμιση θρησκευτικών γεγονότων και την παγίωση των ιδεών που φέρουν αυτά τα γεγονότα μέσα στη καθημερινή ζωή. Επαναλαμβάνονται μέσα στα χρόνια από γενιά σε γενιά, εξιδανικευμένα, δίχως να υπάρχει αλλαγή στη θρησκευτική ιδεολογία. Ο χρόνος, μέσα από ένα εορτολόγιο, λειτουργεί ως πολιτισμικός φορέας θρησκευτικού πνεύματος. Συγχρόνως, το μεγαλύτερο ποσοστό του χώρου στη θρησκευτική αφήγηση αναφέρεται στον εξωτερικό χώρο (ευρύτερο). Δίνεται έμφαση στον οριζόντιο και τον κατακόρυφο άξονα, όπου παρατηρείται η σύνδεση του βιβλικού χώρου με τον κοσμικό. Στη θρησκευτική αφήγηση το ανθρώπινο, συνδέεται με το θεϊκό μέσα από τις θρησκευτικές τελετουργίες που μεταδίδουν το θρησκευτικό πνεύμα έως σήμερα. Αυτό κάνει τον χριστιανό ορθόδοξο μαθητή, να εξιδανικεύει το χριστιανισμό πιστεύοντας στη σύνδεση με το θείο. Η σύνδεση αυτή, παρατηρείται και από τις εικόνες που έχουν επιλεχθεί και συνοδεύουν τη θρησκευτική αφήγηση.

Από τις αναλύσεις που προηγήθηκαν, ο ορθόδοξος χριστιανός φαίνεται να είναι όπως αυτός ορίζεται από τους επίσημους κρατικούς φορείς, δηλαδή από το νεοελληνικό κράτος και την Ορθόδοξη Εκκλησία. Είναι μία έννοια κατασκευασμένη σε μεγάλο βαθμό από το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θέλει να παράγει άτομα με θρησκευτική ιδεολογική εξιδανίκευση χωρίς ελευθερία ανάπτυξης ανεξάρτητης σκέψης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1.3.3 Προτάσεις

Όσον αφορά το σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών και την ολοκληρωμένη τεκμηρίωση των παραπάνω συμπερασμάτων, η έρευνα πρέπει να πραγματοποιηθεί και από τη πλευρά της σχολική κατανάλωσης. Πρέπει να ελεγχθεί εάν οι ίδιοι οι μαθητές στους οποίους απευθύνεται το μάθημα των Θρησκευτικών μέσα από το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών και το Σχολικό Εγχειρίδιο κατορθώνουν να φτάσουν στο δεδηλωμένο σκοπό του Υπουργείου, της Πολιτείας ή τελικά σε κάτι άλλο.

Η παραπάνω έρευνα, θα μπορούσε μελλοντικά να διευρυνθεί και να δώσει απαντήσεις και σε άλλα ερωτήματα Αναλυτικών Προγραμμάτων και Εγχειριδίων των Θρησκευτικών. Συγκεκριμένα, τέτοιες έρευνες μπορεί να έχουν ως σκοπό τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο μεταδίδεται η θρησκεία όχι μόνο από σχολικά εγχειρίδια αλλά και από ηλεκτρονικά εγχειρίδια γραμμένα από συγγραφείς με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά ή σε εγχειρίδια που απευθύνονται σε διαφορετικό κοινό.

Το μάθημα των θρησκευτικών, πρέπει να χαρακτηρίζεται από ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και όχι παθητική αποδοχή θρησκευτικής πληροφορίας. Ο μαθητής, πρέπει να διδάσκεται στο σχολείο τη χριστιανική Ορθόδοξη διδασκαλία με τη θέληση και τη συγκατάθεσή του. Επιπλέον, ο δάσκαλος πρέπει να έχει τη συγκατάβαση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, στο να προωθήσει την ανεξάρτητη σκέψη και ελεύθερη έκφραση του μαθητή. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη διδαχή και άλλων θρησκευμάτων εκτός του Ορθόδοξου χριστιανισμού, ούτως ώστε ο μαθητής να έχει ολοκληρωμένη αντίληψη στη θρησκεία και ανάπτυξη κριτικής σκέψης. Επιπλέον, εκτός από την ελεύθερη επιλογή του μαθήματος των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

θρησκευτικών ο μαθητής πρέπει να έχει τη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής κάποιας άλλης θρησκείας.

Στη καθημερινή μας ζωή οι αναφορές στην Ευρώπη είναι δεδομένες. Η επίσημη εκπαίδευση πρέπει να προσφέρει τα κατάλληλα εργαλεία, τα οποία είναι ικανά να βοηθήσουν το μαθητή στη διερεύνηση της θρησκείας, ως παράγοντα στο τομέα ανάπτυξης του πολιτισμού. Η σημειωτική θεωρία, μπορεί να ωφελήσει τη μελέτη του χώρου, με δεδομένο ότι η θρησκεία ως παράγοντας πολιτισμού συνδέεται άμεσα με αυτόν. Η παρούσα εργασία προσπάθησε στα μέτρα των δυνατοτήτων της να συμβάλει σε αυτό το πεδίο, με έμφαση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα και το Σχολικό Εγχειρίδιο των Θρησκευτικών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ Ν., Η θρησκευτική εκπαίδευση και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (και νύξεις για τα καθ'ημάς), στον Τιμητικό Τόμο Μιχάλη Σταθόπουλου, Αθήνα-Κομοτηνή 2010

ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Η θρησκευτική ελευθερία κατά τη νομολογία του Αρείου Πάγου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2010

ΑΥΔΗ Α., ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ., Η τέχνη του Δράματος στην εκπαίδευση, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Θρησκευτική Αγωγή και αυτονομία του παιδιού, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996.

BOKLUNT – ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, Κ. (1983). "Τι είναι σημειωτική". *Διαβάζω* 71¨:4-12

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Ο μαθητής ως κριτήριο του Μαθήματος των Θρησκευτικών, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ., Σχολική Θρησκευτική Αγωγή, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008. Θρησκευτική Παιδεία και σύγχρονη κοινωνία. Θέσεις και αντιθέσεις (Πρακτικά διημερίδας Γερμανικής Σχολής Αθηνών [Αθήνα, 5-6 Μαΐου 2000]).

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε., Οι Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας: Ως σχέσεις συνταγματικά ρυθμιζόμενες, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2000

ΒΡΕΤΤΟΣ Γ. - ΚΑΨΑΛΗΣ Α., Αναλυτικό Πρόγραμμα, Σχεδιασμός-Αξιολόγηση Αναμόρφωση, Αθήνα 1999.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Θ., & Μαυρογιώργος, Γ. (1984). Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση του νεοδιόριστου εκπαιδευτικού: Από το θρανίο στην έδρα. Στο: Θ. Γκότοβος & Γ. Μαυρογιώργος (Επιμ.), *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική πράξη*. Γιάννενα: Σύγχρονη Εκπαίδευση.

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π., Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα –Κομοτηνή, 2005

ΔΕΛΗΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Κ., Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου, Έννοια, Αθήνα 2009.

ΔΕΛΗΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Κ., Σχολική θρησκευτική αγωγή μεταξύ παιδαγωγικής θεολογίας, Έννοια, Αθήνα 2009.

ΖΗΣΗΣ Θ., Εκκλησία και Πολιτεία: χωρισμός ή συναλληλία, εκδόσεις Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη, 2006

ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι., Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα –Κομοτηνή, 2000

ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΑ –ΛΙΑΓΚΗ Μ., Εκπαιδευτικοί εν δράσει, Νέα πολυτροπική διδακτική, Γρηγόρη, Αθήνα 2011.

ΚΟΓΚΟΥΛΗΣ Ι., Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1994.

ΚΟΠΤΣΗΣ Α., Το Μάθημα των Θρησκευτικών στο σύγχρονο Δημοτικό Σχολείο, Θεσσαλονίκη 2004.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΚΟΥΤΣΕΛΙΝΗ Μ., Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές των Αναλυτικών Προγραμμάτων. Η εγκυρότητά τους για Εκπαίδευση που προσανατολίζεται στον 21ο αιώνα, Νέα Παιδεία 83(1997), σ. 35-49.

ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ., Θρησκευτική ελευθερία και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, ΑθήναΚομοτηνή, 2004

ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Οι περιορισμοί στην ελευθερία διδασκαλίας των μειονοτικών θρησκευμάτων, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1999

ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, Α. – Φ., *Επιστημολογίες του νοήματος, δομισμός και σημειωτική*. Β΄ Έκδοση, Επίκεντρο ΑΕ, Θεσσαλονίκη, 2005.

ΛΑΪΝΑΣ, Θ. (1995). Διοίκηση της Εκπαίδευσης και Αναλυτικά Προγράμματα: Η Θεσμοθέτηση της Αποκέντρωσης και της Ευρύτερης Συμμετοχής. Αθήνα: *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, Περιοδική Έκδοση της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας.

ΜΑΓΓΑΝΑΣ Α. και Καρατζά Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005

ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ Η., Στρατηγικές Διδασκαλίας, Gutenberg, Αθήνα 2000.

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Β., Νέες Τεχνολογίες και Θρησκευτική Αγωγή, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΜΠΑΓΑΚΗΣ Γ. (επιμ.), Ο εκπαιδευτικός και το Αναλυτικό Πρόγραμμα, έκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.

ΜΑΡΙΝΟΣ Α., Η θρησκευτική ελευθερία, διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1972

ΜΑΥΡΙΑΣ Κ., Συνταγματικό δίκαιο, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 2004

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Π. Χωρισμός κράτους-εκκλησίας;: νομικοί προβληματισμοί και προτάσεις, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006

ΝΤΕΜΠΡΕ Ρ., Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο, μτφρ. Γ. Καράμπελας, Εστία, Αθήνα 2004.

ΠΑΠΑΧΡΙΣΟΥ Θ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998

ΠΕΡΣΕΛΗΣ Ε., Σχολική Θρησκευτική Αγωγή, Γρηγόρη, Αθήνα 1998.

ΠΕΡΣΕΛΗΣ Ε., Χριστιανική Αγωγή και Σύγχρονος κόσμος. Θέματα θεωρίας και πράξης της Χριστιανικής Αγωγής, Αρμός, Αθήνα 1994.

ΠΕΤΡΟΥ Ι., Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2003

ΡΕΡΑΚΗΣ Η., Ο «άλλος» στο ελληνικό σχολείο, Ορθόδοξη χριστιανοπαιδαγωγική θεώρηση, Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 2006.

ΡΕΡΑΚΗΣ Η., Σύγχρονη διδακτική των θρησκευτικών, Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 2007.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΑΡΜΑΣ Ι., Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, , εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998

ΣΤΑΥΡΙΑΝΙΔΗΣ Ν., Θρησκευτική ελευθερία: απάντηση σε αντιορθόδοξες θέσεις, Αθήνα, 1996

ΣΤΑΥΡΙΑΝΙΔΗΣ Ν., Θρησκευτική ελευθερία και Ευρώπη, έκδοση Πρωτοβουλίας Γονέων Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκη, 2004

ΣΤΑΓΚΟΣ Π., Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ, Γιατί «Θρησκευτικά» σήμερα; (Πρακτικά διημερίδας, Βόλος 16-17 Απριλίου 1999).

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ, Τα θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού, Εισηγήσεις Σεμιναρίου της Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Ορθοδοξίας σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος, Βόλος 15-17 Μαΐου 2004, εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2005

ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ Γ., Θρησκεία και εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση – Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1998

ΤΑΣΙΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Η διδασκαλία των Θρησκευτικών στην ύστερη νεωτερικότητα. Παιδαγωγική, διαπολιτισμική και θεολογική προσέγγιση, Γόρδιος, Αθήνα 2010

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΣΑΓΚΑΣ Ι., Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση: η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στο σχολείο του παρόντος και του μέλλοντος, Αθήνα, 2005

ΤΣΙΡΩΝΗΣ Χ., Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην ύστερη νεωτερικότητα, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.

ΦΛΟΥΡΗΣ Γ., Αναλυτικά Προγράμματα για μια νέα εποχή στην Εκπαίδευση, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1983. ΦΩΤΙΟΥ Σ. (επιμ.), Ανθρωποποιός Αγωγή, Αρμός, Αθήνα 2009.

ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ., Γνώθι το Curriculum, έκδ. Ατραπός, Αθήνα 22004.

ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ., Πρόταση για ένα Σύγχρονο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Μια ολιστική – οικολογική προοπτική, Ατραπός, Αθήνα 2003.

ΧΛΕΠΑΣ Ν.-Κ. & ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Π., Ζητήματα Θρησκευτικής Ελευθερίας στο χώρο της Εκπαίδευσης, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Α., (2007). *Σημειωτική και σχολικά εγχειρίδια*: Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου στα εγχειρίδια της Ιστορίας και των Θρησκευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., Νομικά Ζητήματα Θρησκευτικής Ετερότητας στην Ελλάδα, 2η σειρά μελετών, Εκδόσεις Κριτική και ΚΕΜΟ, 1999

ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ, Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001

CHANDLER, D., Σημειωτική για Αρχαρίους, 1999.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

ANDREE T., BAKKER C. & SCHREINER P. (Eds.), Crossing Boundaries. Contributions to Interreligious and Intercultural Education, Comenius Institut/University of Utrecht, Münster 1997.

BAKKER C. & HEIMBROCK H.-G. (Eds.), Researching RE Teachers. RE Teachers as Researchers, Waxmann, Münster 2007.

BASTIDE D., Teaching Religious Education 4-11, Routledge, London 22007.

BROADBENT L. & BROWN A. (Eds.), Issues in religious education, Routledge/Falmer, London / New York 2002.

CHAPMAN L., Διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή, Νεφέλη, Αθήνα 1993.

DILLON J.T., "The Questions of Curriculum", Journal of Curriculum Studies, 41(3), 2009, 343- 359.

FLINDERS D., THORNTON S. (Eds.), The Curriculum Studies Reader, Routledge, New York 32009.

FRANCIS L.J., ASTLEY J. & ROBBINS M. (Eds.), The fourth R for the Third Millennium: Education in Religion and Values for the Global Future, Lindisfarne, Dublin 2001.

GRIMMITT M. (Ed), Pedagogies of Religious education, McCrimmons, Great Wakering, England 2000.

GRIMMITT M., Religious Education and Human Development, McCrimmons, Great Wakering, England 1987.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

GRUNDY S., Αναλυτικό Πρόγραμμα: Προϊόν ή Πράξις;, μτφρ. Ε. Γεωργιάδη, έκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.

HEIMBROCK H.-G., SCHEILKE C. & SCHREINER P. (Eds.), Towards Religious Competence: Diversity as a Challenge for Education in Europe, Lit Verlag, Münster 2001.

JACKSON R., Religious Education: an Interpretative Approach, Hodder & Stoughton, London 1997.

JACKSON R., MIEDEMA S., WEISSE W. & WILLAIME J-P. (Eds.), Religion and Education in Europe, Developments, Contexts and Debates, Waxmann, Münster 2007.

KEAST JOHN (επιμ.), Θρησκευτική ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: ένα βοήθημα για τα σχολεία, μτφρ. Ν. Χαραλαμπίδου-Ά. Βαλλιανάτος, επιμ. ελληνικής έκδοσης Άγγελος Βαλλιανάτος, Συμβούλιο της Ευρώπης, 2007.

KNAUTH T., JOZSA D.-P., BERTRAM-TROOST G. & IPGRAVE J. (Eds.), Encountering Religious Pluralism in School and Society. A Qualitative Study of Teenage Perspectives in Europe, Waxmann, Münster 2008.

KODELJA Z. & BASSLER T., Religion and Schooling in Open Society: a Framework for Informed Dialogue, Open Society Institute, Ljubljana 2004.

KUYK E., JENSEN R., LANKSHEAR D., MANNA E. LOH & SCHREINER P. (Eds), Religious Education in Europe. Situation and current trends in schools, IKO, Oslo 2007.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

LÄHNEMANN J. & SCHREINER P. (Eds.), Interreligious and Values Education in Europe, PESC / Comenius Institut, Münster 2008.

LARRSON R. & GUSTAVSSON C. (Eds.), Towards a European Perspective on Religious Education, Artos & Norma, Skellefteå 2004Smart N., Secular Education and the Logic of Religion, Faber and Faber, London 1968.

MAYO M., Imagining Tomorrow. Adult Education for Transformation, NIACE, Leicester 1997.

MCNEIL J. D., Contemporary Curriculum in Thought and Action, John Wiley & Sons, USA, 2009.

ORNSTEIN A., PAJAK E. & ORNSTEIN S., Contemporary Issues in Curricula, Pearson, 2003.

PERSELIS E., A Study of Religious Education in contemporary Greece and the attitudes towards Christian Orthodox Religion of Greek pupils aged 12-15 years, Lancaster 1987.

SCHREINER P., POLLARD G. & SAGBERG S. (Eds.), Religious Education and Christian Theologies. Some European Perspectives, Waxmann, Münster 2006.

SCHREINER P., Religious Education in Europe: A Collection of Basic Information about Religious Education in European Countries, Comenius Institut/Intereuropean Commission on Church and School, Münster 2000.

SCHREINER P., BANEV E. & OXLEY S. (Eds.), Holistic Education Resource Book. Learning and Teaching in an Ecumenical Context, Waxmann, Münster 2005.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

SCHREINER P., KRAFT F. & WRIGHT A. (Eds.), Good Practice in Religious Education in Europe. Examples and Perspectives of Primary Schools, Lit Verlag, Berlin 2007.

SCHREINER P., POLLARD G. & SAGBERG S. (Eds.), Religious Education and Christian Theologies. Some European Perspectives, Waxmann, Münster 2006.

SLATTERY P., Curriculum Development in the Postmodern Era, Routledge, 22006.

SMART N., The phenomenon of Religion, Macmillan Ltd, London 1973.

STENHOUSE L., Εισαγωγή στην έρευνα και την ανάπτυξη του Αναλυτικού Προγράμματος (1975), μτφρ. Α. Τσάπελης, έκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.

VALK P., BERTRAM-TROOST G., FRIEDERICI M. & BÉRAUD C. (Eds.), Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies. A European Quantitative Study, Waxmann, Münster 2009.

WILLAIME J.-P., (Ed.) & Mathieu S., Des maîtres et des dieux. Ecoles et religions en Europe, Paris, Berlin 2005.

WOOLLAND B., Η διδασκαλία του Δράματος στο δημοτικό σχολείο, μτφρ. Ε. Κανηρά, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

WRIGHT A., Religious Education in Secondary School: Prospects for Religious Literacy, David Fulton, London 1993.

ZIEBERTZ H.-G., Religious Education in a Plural Western Society: Problems and Challenges, Lit Verlag, London 2003

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΥΔΩΡΙΔΟΥ, Ελισσάβετ. Σημειωτική ανάλυση κειμένου. Εφαρμογή στο Μπαουντολίνο του Ουμπέρτο Έκο, 2005.

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΟΥ Χ., Η περιβολή της ισλαμικής μαντίλας στο δημόσιο σχολείο: μια δικαιοπολιτική προσέγγιση, περιοδικό «Θεωρία και πράξη διοικητικού δικαίου», τεύχος 7/2009, σελ. 798 επ.

ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Σ., Η χρήση θρησκευτικών συμβόλων στα γαλλικά σχολεία, περιοδικό «Δικαιώματα του Ανθρώπου», τεύχος 29/2006, σελ. 77 επ.

ΚΑΡΑΒΟΚΥΡΗΣ Γ., Η laicité σε κρίση, περιοδικό «Δικαιώματα του Ανθρώπου», τεύχος 29/2006, σελ. 159 επ.

ΜΑΝΤΖΟΥΦΑΣ Π., Θρησκεία και εκπαίδευση: Το ιστορικό και συνταγματικό πλαίσιο της θρησκευτικής εκπαίδευσης, καταχωρημένο στις 6.5.2011, διαθέσιμο σε http://www.constitutionalism.gr

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Λ., περί του θρησκεύματος των ταυτοτήτων, περιοδικό «Το Σύνταγμα», τεύχος 4/2000, σελ. 675 επ.

ΤΡΑΝΤΑ Α, Η ισλαμική μαντίλα, περιοδικό «Δικαιώματα του Ανθρώπου», τεύχος 30/2006, σελ. 563επ.

ΤΡΩΙΑΝΟΣ Σ., Ελευθερία Θρησκευτικής Συνείδησης και Επικρατούσα Θρησκεία», διαθέσιμο σε http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/troianos_eleftheria.html

ΤΣΕΒΡΕΝΗΣ Β., Προσβολή δικαιώματος θρησκευτικής ελευθερίας, περιοδικό «Δικαιώματα του Ανθρώπου», τεύχος 30/2006, σελ. 581 επ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΣΙΛΙΩΤΗΣ Χ., Το θεμελιώδες δικαίωμα στην διαφορετικότητα με έμφαση στην θρησκευτική ετερότητα, περιοδικό «Δικαιώματα του Ανθρώπου», τεύχος 42/2009, σελ. 333επ.

ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ Π., Σχέσεις κράτους και εκκλησίας στον ευρωπαϊκό χώρο, περιοδικό «Το Σύνταγμα», τεύχος 4, 2000, σελ. 647επ.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ Α., Η ελευθερία θρησκευτικής συνειδήσεως κατά την ΕΣΔΑ, το Σύνταγμα και τους νόμους, περιοδικό «Δικαιώματα του Ανθρώπου», Νο 21/2004, σελ. 23 επ.

VAMVAKIDOU, I., Modern Greek History, Historic Documentary about the Human Rights: the Case of Pomaks. Human Rights and Citizenship Education, 2009, 343-348.

BESSAS, T., VAMVAKIDOU, I., KYRIDIS, A., Greek Pre-Schoolers Crayon the Politicians: A Semiotic Analysis of Children's Drawing.Contemporary Issues in Early Childhood, 2006, 7.2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Council of Europe, The new intercultural challenge to education: religious diversity and dialogue in Europe, Strasbourg 2002.

The Declaration of the European Ministers of Education of the Council of Europe, Intercultural education in the new European context, Standing Conference of European Ministers of Education: "Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy", Athens 2003. Council of Europe, The Religious Dimension of Intercultural Education (Oslo 2004), Council of Europe Publishing, Strasbourg 2004.

Council of Europe / Parliamentary Assembly, Education and religion – Recommendation 1720 (2005). Council of Europe, Education and Religion – Report (2005).

Council of Europe/ Parliamentary Assembly, Education and religion – Reply from the Committee of Ministers (2006).

Council of Europe, Religious Education and Intercultural Education: A reference book for schools (2006).

Council of Europe, State, religion, secularity and human rights – Recommendation 1804 (2007).

CoGREE, Committed to Europe's Future. Contributions from Education and Religious Education – A Reader, Münster 2002.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Open Society Institute, Religion and Schooling in Open Society. A Framework for Informed Dialogue, Ljubljana 2004.

Standing Conference of European Ministers of Education, Building a more humane and inclusive Europe: role of education policies, Istanbul 2007.

Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools, OSCE/ODIHR, Warsaw 2007.

REDCo: Religion in Education. A Contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European countries, (2006-2009).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΗΓΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Διοικητικό Εφετείο Χανίων, Αριθμός Απόφασης 115-1012. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://www.nomotelia.gr (07/12/2014).

Ελληνική Δημοκρατία – Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://archive.minedu.gov.gr/el_ec_page969.htm (23/01/2014).

International Association for Semiotic Studies. Διαθέσιμο στο διαδικτυκό τόπο:

http://www.iass-ais.org (14/02 2014).

International Association for Visual Semiotics. Διαθέσιμο στο διαδικτυκό τόπο:

http://www.aisv2012.org/index.html (02/01/2014).

Semiotica. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://www.degruyter.com/view/j/semi (13/01/15).

Sign System Studies. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://www.ut.ee/SOSE/sss/index.htm (21/10/2014).

SIGNATA

http://www.signata.ulg.ac.be/anglais.html (07/10/14).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA). Διαθέσιμο στο διαδυκτιακό τόπο: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase_full_reports/EL_EL.pdf (23/01/2012).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ